

SITUAȚIA POPULAȚIEI ROMÂNEȘTI DIN NORD-VESTUL TRANSILVANIEI (1940–1944)

CORNEL GRAD*

cornel_grad@yahoo.fr

THE SITUATION OF THE ROMANIAN POPULATION IN NORTH-WESTERN TRANSYLVANIA (1940–1944)

ABSTRACT: The author considers the theme of our current study – the situation of the Romanians in north-western Transylvania that was ceded to Hungary (including former counties Cluj <in part>, Năsăud, Maramureș, Someș, Satu Mare, Sălaj, Bihor <in part>, whose population was in absolute majority of Romanian ethnicity) to impose a multidimensional approach. Only from this perspective can we realise that the attenuation, to some degree, of the dramatic situation of the Romanian population in the ceded territory, consecutive to the radical change of its status from an ethnic majority to an ethnic minority, subjected to abuses inflicted by Hungarian authorities, it must be looked upon also as a result of the interventions (more or less efficient) of the Romanian state in its support – as it was its moral and legal duty to do so, after abandoning it, in a cowardly manner, by endorsing the Arbitration (“Dictate”) of Viena (August the 30th 1940). Any attempt of an axiological analysis, objective of the official and unofficial politics of Romania in relations with Hungary, severely affected by the situation of the Romanian population and institutions of North-Western Transylvania, must have as starting point the attitude and measures imposed by the General (later Marshal) Ion Antonescu, during September the 6th 1940 – august the 23rd 1944. Ion Antonescu, indignant due to the excesses committed by Hungarian authorities against the Romanian population in the ceded territory, considered the issue of defence and unconditional support of the interests of this community as an act of foremost emergency and ordered the Ministry of National Defence, the Ministry of Foreign Affairs, the Ministry of Internal Affairs and Secret Service of Intelligence to coordinate their activity

towards gathering intelligence and executing laying down files related to the Romanians’ situation in ceded Transylvania, the atrocities and violations of arrangements committed by Hungarian authorities, to do counter propaganda abroad and draw measures of retaliation. The political-administrative regime of Northern Transylvania during September 1940 – October 1944 includes 4 stages: **the first stage** (September the 5th – November the 26th 1940). During this interval the military occupation of the ceded territory was carried out (September 5th 13th/14th) and the establishment of the Hungarian military administration, which was in effect, formally, until November 26th (effectively, until December 9th 1940). Inseparably connected to this stage is the inauguration of the terror regime against the population of Romanian and Slovak origin, illustrated by the massacres of a sad and unwanted notoriety in Treznea, Ip, Marca, Ciumărna, Zalău, Cerâșa, Camăr, Nușfalău (county of Sălaj), Cluj, Huedin, Hida, Dragu (county of Cluj), Oradea (Bihor), Târgu Mureș (Mureș) etc. and by the mass banishments made especially against the entitled leaders of the Romanian majority population (the elite politicians, intellectuals, administrative clerks, freelancers etc.). These brutal measures led to an artificial and sudden diminishing of Romanian numbers in the ceded territory (approx. 89.000 Romanians took refuge or were banished in 1940 alone); **second stage** (November 26th/December 9th 1940 – March 1944) comprises the period of the Hungarian civil administration in the ceded territory up to the German armed forces intervention in Hungary. This stage is characterised by the renouncing – out of façade reasons – of the radical methods (i.e. violent physical suppression of some Romanian or Slovak

---

* Prof. univ dr. la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

ethnics) in favour of economic and administrative political measures, highly varied in manifestation, of destruction of the institutions and properties of majority Romanian community in the ceded territory; **third stage** (March – August 23rd 1944, overlapping, approximately, the governance of Döme Sztojai) is characterised by the embittering of anti-Romanian measures, taken in tacit accord with the Germans, who squeezed everything which could still be squeezed from a territory sapped by all kinds of shortcomings caused by war and by the irresponsible politics of the “paratroopers” of Budapest (as Transylvanian Hungarians used to call Hungarian clerks, imposed in most positions of responsibility in ceded Transylvania). Romanians were then hit by a new calamity: forced labour in Germany (approx. 28000 Romanians – 25000 men and 3000 girls – were transported in the months of May-June in Germany, as the Hungarian government found an unexpected opportunity of diminishing Romanian numbers again and of relieving themselves of the responsibility of this perfidious action in the face of internal and international public opinion). During this period, the resistance against authorities took more and more pronounced shapes: manifests against the regime, escape from work formations and from battle units, denial of recruitment etc.; **fourth stage** is that of withdrawal of Hungarian army and authority from temporary ceded territory under the enforcement of Romanian and Soviet offensive offence (beginning of September – 25th of October 1944) and the reestablishment (until November 12th 1944) of Romanian authorities. Thus, the series of massacres in September 1940 are added – tragic coincidence – those of September – October 1944, 500 Romanians in Dej were incarcerated and tortured, and out of a series of settlements in the counties of Cluj, Turda, Someș, Sălaj, Maramureș, Bihor, hundreds of Romanian inhabitants were deported to Old Hungary and Germany. Starting in September the 1st, in Oradea, all Romanian physicians and attorneys still in town were arrested, and among Romanian church leaders: Bishop Suci, Archimandrite Dinu, archpriests Ion Evuțeanu and Vasile Popovici, father Lupse, canonists Augustin Maghiaru and Barbu, along with other priests from Bucea, Negreni, Bratca, Ineu de Criș, Săbolciu etc. Therewith, all mayors in villages situated in the old frontier zone were arrested, many of those arrested and deported in this period returned home only after the end of the second world conflagration.

KEYWORDS: North-west of Transylvania, population situation, mass murder, expelled, refugees

REZUMAT: Autorul consideră că tema studiului de față – situația românilor din Transilvania de nord-vest cedată Ungariei (incluzând fostele județe Cluj – parțial,

Năsăud, Maramureș, Someș, Satu Mare, Sălaj, Bihor – parțial, care aveau o populație, în majoritate absolută, de etnie română) impune o abordare multidimensională, deoarece numai din această perspectivă se poate observa că atenuarea, într-o oarecare măsură, a situației dramatice a populației române din teritoriul cedat, consecutivă schimbării radicale a statutului acestora din etnie majoritară în etnie minoritară, supusă abuzurilor comise de autoritățile maghiare, trebuie privită și ca un rezultat al intervențiilor (mai mult sau mai puțin eficiente) statului român în sprijinul acestora – așa cum avea datoria morală și legală s-o facă, după ce-o abandonase, în mod laș, prin acceptarea arbitrajului vienez. Orice încercare de analiză axiologică, obiectivă a politicii oficiale și neoficiale a României în raporturile cu Ungaria, grav afectate de situația populației și instituțiilor românești din Transilvania de nord-vest, trebuie să aibă ca punct de plecare atitudinea și măsurile impuse de generalul (apoi, mareșalul) Ion Antonescu, în perioada 6 septembrie 1940 – 23 august 1944. I. Antonescu, revoltat de excesele comise de autoritățile maghiare față de populația românească din teritoriul cedat, considera problema apărării și sprijinirii necondiționate a intereselor acestei comunități ca un act de primă urgență și a ordonat M.Ap.N., M.A.E., M.I., S.S.I. să-și coordoneze activitatea în direcția strângerii de informații și întocmirii unor dosare relative la situația românilor din Transilvania cedată, atrocitățile și încălcările de angajament făcute de autoritățile maghiare, în vederea contrapropagandei peste hotare și a măsurilor de retorsiune.

Regimul politico-administrativ al Transilvaniei de Nord în perioada septembrie 1940 – octombrie 1944 cuprinde 4 etape: **prima etapă** se încadrează între 5 septembrie și 26 noiembrie 1940. În acest interval s-a produs ocuparea militară a teritoriului cedat (5–13/14 septembrie) și instalarea administrației militare maghiare, care a funcționat, formal, până la 26 noiembrie (efectiv, până la 9 decembrie 1940). De această etapă este inseparabil legată inaugurarea regimului de teroare contra populației de etnie română și slovacă, ilustrat prin masacrele de tristă și nedorită celebritate din Treznea, Ip, Marca, Ciurmărna, Zalău, Cerășa, Camăr, Nușfalău (jud. Sălaj), Cluj, Huedin, Hida, Dragu (județul Cluj), Oradea (Bihor), Târgu Mureș (Mureș) etc. și prin expulzările în masă îndreptate, în special, împotriva conducătorilor firești ai populației române majoritare (fruntașii politici, intelectualii, funcționarii administrativi, liber profesioniștii etc.). Aceste măsuri brutale au dus la o scădere artificială, bruscă a numărului românilor din teritoriul cedat (cca 89.000 de români s-au refugiat sau au fost expulzați numai în 1940); **etapa a doua** (26 noiembrie/9 dec. 1940 – martie 1944) cuprinde perioada administrației civile maghiare în teritoriul cedat până la intervenția trupelor germane în Ungaria. Această etapă se caracterizează

prin abandonarea – din motive de fațadă – a metodelor radicale (adică suprimarea fizică violentă a unor etnici români sau slovaci) în favoarea măsurilor politico-administrative și economice, foarte variate ca manifestare, de distrugere a instituțiilor și proprietăților comunității românești majoritare din teritoriul cedat; **etapa a treia** (perioada martie – 23 august 1944, suprapunându-se, aproximativ, guvernării lui Döme Sztójai) se caracterizează prin înăsprirea măsurilor antiromânești, luate cu acordul tacit al germanilor, care au stors tot ce se mai putea stoarce dintr-un teritoriu vlăguit de lipsurile de tot felul, cauzate de război și de politica iresponsabilă a “parașutiștilor” de la Budapesta (cum îi numeau ungurii ardeleni pe funcționarii din Ungaria, impuși în majoritatea posturilor de răspundere din Transilvania cedată). Peste români s-a abătut atunci o nouă calamitate: munca forțată în Germania (cca 28.000 de români – 25.000 de bărbați și 3.000 de fete – au fost transportați, în lunile mai-iunie, în Germania, guvernul maghiar găsind o ocazie nesperată de a reduce din nou numărul românilor și de a se spăla pe mâini de responsabilitatea acestei acțiuni perfide în fața opiniei publice interne și internaționale). În această perioadă, rezistența față de autorități a luat forme tot mai conturate: manifeste contra regimului, fugă din formațiile de muncă și din unitățile luptătoare, refuz de încorporare etc.; **etapa a patra** este cea a

retragerii armatei și autorităților maghiare din teritoriul vremelnic cedat sub presiunea ofensivei trupelor române și sovietice (începutul lunii septembrie – 25 octombrie 1944) și reinstalării (până la 12 noiembrie 1944) a autorităților românești. Astfel, la șirul masacrelor din septembrie 1940 se adaugă, coincidentă tragică, cele din septembrie – octombrie 1944: Sărmaș (129 români și evrei) și Moisei (31 de morți și 4 răniți). Chiar în ziua de 23 august 1944, 500 de români din Dej au fost internați și maltratați, iar dintr-o serie de localități din județele Cluj, Turda, Someș, Sălaj, Maramureș, Bihor, sute de locuitori români au fost deportați în Ungaria, Veche și Germania. Începând de la 1 septembrie, în Oradea, au fost arestați toți medicii și avocații români care mai rămăseseră în oraș, iar dintre conducătorii bisericilor românești: episcopul Suciu, arhimandritul Dinu, protopopii Ion Evuțeanu și Vasile Popovici, preotul Lupșe, canonicii Augustin Maghiaru și Barbu, alături de alți preoți din Bucea, Negreni, Bratca, Ineu de Criș, Săbolciu etc. Totodată, au fost arestați toți primarii din comunele situate în zona vechii frontiere, mulți dintre cei arestați și deportați în această perioadă s-au întors acasă abia după terminarea războiului.

CUVINTE-CHEIE: nord-vestul Transilvaniei, situația populației, asasinat în masă, expulzați, refugiați

Considerații generale. Relațiile româno-maghiare din perioada celei de-a doua conflagrații mondiale, marcate de pronunțarea celui de-al doilea arbitraj de la Viena (30 august 1940)¹ impus de Germania

1. Vasile F. Călugăru, *Arbitrajul și chestiunile rezervate cu referire la arbitrajul de la Viena din 30 august 1940*, Tip. Robu, Sighișoara, 1941; Idem, *L'acte de Vienne (du 30 août 1940), „diktat”, non pas sentence arbitrale*, București, 1945; Corneliu Albu, *Împotriva diktatului de la Viena*, București, 1944; Petre Poruțiu, *La Transylvanie et les consequences économiques de l'act de Vienne 30 août 1940*, București, 1944; Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii. Iulie – august 1940*, Valeriu Dinu, ed., Ed. Enciclopedică, București, 1991; Valeriu Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, Ed. Enciclopedică, București, 1992; Alesandru Duțu ș.a., *Transilvania în evoluția relațiilor româno-ungare*, București, 1993; Gh. I. Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988; Gh. Cernea, *Ardealul frânt în două. Un strigăt de durere și revoltă*, București, 1940; M. Fătu, M. Mușat, coords., *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României (septembrie 1940 – octombrie 1944)*, Ed. Politică, București, 1985; Nicolae Corneanu, dr. Mitropolitul Banatului, *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei horthyste*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune a B.O.R., 1986; A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, Cluj, 1972; Dániel Csatári, *Dans la tourmente. Les relations hungaro-roumains de 1940 à 1945*, Budapest, 1974; Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internațională despre Diktatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975; Gh. Zaharia, L. Vajda, *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974; Kertesz, Stephen, D., *From the Second Vienna Award to Paris: Transylvania and Hungarian – Romanian Relations During World War II* în vol. *Transylvania: the Roots of Ethnic Conflict*, Kent, Ohio, The Kent State University Press, 1983; Cornel Grad, *Patru documente inedite despre situația românilor din circumscripția consulară a Oradiei în anii 1943–1944*, în *Crisia*, XIII, 1983, p. 301–314; Idem, *Consecințele și învățămintele diktatului de la Viena în lumina unor documente inedite. Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj*, în *Acta MP*, IX, 1985, p. 533–573; Idem, *Starea de spirit a armatei române în timpul evacuării teritoriului vremelnic cedat prin Dictatul de la Viena*, în *Acta MP*, X, 1986, p. 389–405; Idem, V. Dărăban, *Propaganda românească prin radio în frontul anti-Diktat (1941–1944)*, în *Acta MP*, XI, 1987, p. 365–420; C. Grad, *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Iași, Inst. European, 1998; Idem, *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziția Armatei Române*, Ed. Limes, Zalău, 2000; Idem, *Un război propagandistic, prin radio, între doi dușmani aliați: România și Ungaria (1941–1944)*, în vol. col. *Arbitrajul de la Viena, între documentele de arhivă și memoria colectivă*. [coords./eds.: Valentin Orga, Claudiu Porumbăceanu, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2007, p. 46–142; *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940. Antecedente și consecințe – A második Bécsi döntés, 1940. Augusztus 30. Elcsmények és következmények*, volum tematic publicat ca supliment al anuarului *Satu Mare. Studii și Comunicări*, seria II,

hitleristă și Italia fascistă, cu acordul tacit al URSS, au suscit și suscită încă, după șapte decenii, un constant interes în rândurile istoricilor, politologilor, sociologilor, mediilor politice și opiniei publice din România și Ungaria, state angajate (în deceniile 4 și 5 ale secolului trecut) într-o aprigă dispută privind drepturile istorice asupra Transilvaniei.

Acest interes față de istoria anilor 1940–1944 (o perioadă tensionată din cronica relațiilor româno-maghiare) își menține actualitatea – atât în România, cât în Ungaria –, tema respectivă fiind readusă în discuție, insidios, mai ales în situațiile de criză internațională, ceea ce demonstrează, încă o dată, că n-a putut fi ștearsă, cu adevărat, din memoria colectivă și nici din comportamentul clasei politice din cele două țări vecine. Unul din cele mai raționale argumente pentru explicarea persistenței acestui fenomen ar fi, poate, acela că pronunțarea sentinței arbitrale de la Viena (30 august 1940) – pretinsă rezolvare obiectivă, prin mijloace politico-diplomatice, a diferendului româno-maghiar privind Transilvania – și, mai ales, acceptarea ei de către conducerea României nu au avut, deloc, darul să îmbunătățească relațiile dintre cele două țări, ci, dimpotrivă, le-a agravat la maximum, deoarece ambii adversari, considerându-se dezavantajați, plănuiau obținerea revanșei (fie pe cale diplomatică, fie pe cale militară, prin război), ceea ce, după patru ani, s-a și întâmplat.

În acest context, considerăm că tema studiului de față – situația românilor din Transilvania de nord-vest cedată Ungariei (incluzând fostele județe Cluj – parțial, Năsăud, Maramureș, Someș, Satu Mare, Sălaj, Bihor – parțial, care aveau o populație, în majoritate absolută, de etnie română) impune o abordare dintr-o perspectivă multidimensională. Afirmăm aceasta bazându-ne pe faptul, indiscutabil, că atenuarea, într-o oarecare măsură, a situației dramatice a populației române din teritoriul cedat, consecutivă schimbării radicale a statutului acesteia din etnie majoritară în etnie minoritară, supusă abuzurilor comise de autoritățile maghiare, trebuie privită și ca un rezultat al intervențiilor (mai mult sau mai puțin eficiente) statului român în sprijinul acesteia – așa cum avea datoria morală și legală s-o facă, după ce-o abandonase, în mod laș, prin acceptarea arbitrajului.

Prin urmare, pentru a încerca o sinteză veridică a consecințelor acestui act asupra situației populației românești din teritoriul temporar cedat Ungariei, este necesară o prezentare sumară a cadrului general în care s-au desfășurat relațiile româno-ungare în toamna anului 1940, luând în considerare faptul că acestea fuseseră grav afectate de ultimele evenimente și au revenit la o relativă normalitate după circa 3–4 luni, ca efect al presiunilor exercitate de Germania hitleristă, interesată să elimine orice disensiuni între aliații săi, angajați în efortul comun de război pe Frontul de Est.

Astfel, în România, verdictul vienez a avut drept efect imediat declanșarea unor manifestații de stradă spontane în aproape toate orașele ardelene și bănățene (cu deosebire în cele situate în teritoriul cedat), dar și în cele din Vechiul Regat, la care au participat mii de civili și militari, exprimându-și indignarea, durerea, mânia, ura și revolta față de cei doi „arbitri” (Germania și Italia), beneficiar (Ungaria) și regimul carlist care acceptase iresponsabil această ultimă și rușinoasă cesiune teritorială (o suprafață de cca 43.492 km² – aproape jumătate din Transilvania -, incluzând, total sau parțial, teritoriul a 14 județe: Bihor, Ciuc, Cluj, Maramureș, Someș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Satu Mare, Sălaj, Trei Scaune, Târnava Mare, Târnava Mică și o mică porțiune din Câmpulung Moldovenesc, cu o populație de peste 2.600.000 de locuitori, din care majoritatea absolută o deținea etnia română²). Totodată, participanții la aceste adunări de protest și-au

Istorie-Etnografie-Artă-Restaurare-Conservare, XXVII/II – Supplementum. Coord.: Balogh Béni L. – Cornel Grad – Tamás Sárándi – Ottmar Trașcă, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2011, 256 p. (cuprinde materialele simpozionului științific omonim, Satu Mare, 2–3 septembrie 2010 – proiectului „PATRIMONIUM 2. Organizare de expoziții, conferințe și cercetări transfrontaliere privind patrimoniul cultural comun în regiunea de graniță” derulat de Muzeul Județean Satu Mare și Direcția Muzeelor din județul Szabolcs-Szatmár-Bereg, finanțat prin Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria-România 2007–2013 www.huro-cbc.eu; www.hungary-romania-cbc.eu; ISSN 2067–6948; ISBN 978–973–1843–56–8.

2. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe/ Străine (abreviere: A.M.A.E.), fond 71 – *Transilvania*, dos. nr. 12, filele 42–43; V.T. Ciubăncan, în *Acta MP*, VII, 1983, pp. 390–401; Sabin Mănuilă, *Studies on the historical demography of Romania*. I. Bolovan, ed., Center Transylvanian Studies – The Romanian Cultural Fundation, Cluj-Napoca, 1992, pp. 142–145; În sens contrar, în

manifestat hotărârea, în pofda îndemnurilor la calm și liniște, de-a apăra cu armele frontiera vestică, cerând guvern de rezistență națională³. Hotărârea de a rezista a fost amplificată și de atitudinea provocatoare a Ungariei, care s-a grăbit să răspândească, în teritoriul cedat, manifeste demobilizatoare. Astfel, la Surduc (județul Sălaj), a fost găsit un manifest maghiar cu următorul conținut: «*Venim. Pâine și pace aducem. La cine găsim arma în mână este dușmanul nostru. Cine cu noi vine este prietenul nostru. Veniți cu noi, nu luptați contra noastră. Să trăiască Adolf Hitler!*»⁴.

Pe acest fundal exploziv se produce ieșirea lamentabilă din scena politică a regelui Carol al II-lea, împreună cu ineficientul său regim autoritar, de fațadă⁵), concomitent cu venirea la putere a generalului Ion Antonescu, care și-a asumat funcția de Conducător al Statului. Conștient că nu se poate menține la cârmă bazându-se, în exclusivitate, pe instituția militară – demoralizată și fără credit de masă după evacuarea fără luptă a teritoriilor cedate – și nici pe suportul exacerbarii vinei colective⁶ pentru drama națională în desfășurare, Ion Antonescu, neavând altă soluție, a recurs la Garda de Fier (Mișcarea Legionară), care i se părea singura formațiune politică necompromisă, aptă să fie asociată la putere⁷. Dar, întrucât legionarii s-au dovedit complet nepregătiți să guverneze și să se adapteze situației, după numai 4 luni (în 22 ianuarie 1941), Conducătorul Statului a decis eliminarea lor definitivă de pe scena politică românească și instalarea unui regim militar, cu sprijinul total al armatei și colaborarea disciplinată a tehnocraților. Conducerea României s-a concentrat, astfel, în totalitate, în mâinile unui dictator militar, generalul Ion Antonescu, orice inițiativă și acțiune politico-diplomatică și militară fiind emanația acestuia și pentru care își asuma întreaga responsabilitate.

În consecință, din această perspectivă trebuie privite toate deciziile și acțiunile politico-diplomatice ale regimului antonescian, inclusiv cele privind limitarea și anularea consecințelor celui de-al 2-lea Arbitraj (Diktatul – cum este perceput, până astăzi, în mentalul colectiv românesc) de la Viena (30 aug. 1940), astfel că orice încercare de analiză axiologică, obiectivă a politicii oficiale și neoficiale a României în raporturile cu Ungaria, grav afectate de situația populației și instituțiilor românești din Transilvania de

Erdély rövid története, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, p. 156, se susține că, conform recensământului maghiar din 1941, în Transilvania cedată ar fi locuit 1.344.000 de unguri (52,1%), 1.069.000 români (41,5%) și 47.000 germani (1,8%). Aceste procentaje sunt, însă, contestate chiar de unii autori maghiari – a se vedea *Tanulmányok Erdély történetéről*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1988, p. 176.

3. A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 204–215 Gh. I. Bodea, V.T. Suciu, I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 131–149.
4. Arhivele Militare Române (abreviere: A.M.R.), fond *Armata I (21)*, dos. nr. 958, f. 12; vezi și Cornel Grad, *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziția Armatei Române*, Ed. Limes, Zalău, 2000, p. 170.
5. I. Maniu, *Cauzele prăbușirii fostului regim*, București, 1940; A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 – ianuarie 1941*, Ed. Dacia, Cluj – Napoca, 1976, p. 7–35; Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii*, vol. I, Nedic Lemnaru, ed., Ed. Gândirea, București, 1991, p. 326: „o domnie care a început ca un delir și se sfârșește ca o tragedie fără sânge”.
6. *Pe marginea prăpastiei. 21–23 ianuarie 1941*, Ed. Scripta, București, 1992, p. 73, anexa 13; A.N.I.C Buc., fond. P.C.M., dos. 266, f. 14 – *Apelul către români (7 septembrie)*: „Români, Cu copiii și cu bătrânii noștri să mergem mâine, 8 septembrie 1940, la ora 11, în bisericile noastre și, îngenunchind în fața altarelor și cu fruntea lipită de pământ, să ne muștrăm pentru greșelile noastre de care suntem cu toții vinovați. Să cerem iertare nefericiților noștri frați, cari, prin vitregia vremurilor și din propria noastră vină, au fost rupți din trupul nostru îndurerat; să aruncăm blestemul nostru asupra marilor vinovați; să plângem morții și martirii cari au căzut și cari au suferit pentru că au voit și au dorit și care au luptat pentru o Românie cu adevărat mare, pentru o Românie curată, pentru o Românie respectată, pentru o Românie tare; să ne luăm solemn angajamentul că de azi ne unim în muncă și în frăție, în gândire și în simțire, în dreptate și în lege, în disciplină și în cumpătare, în ordine și în credință, ca prin muncă să ne întărim, să prosperăm și să fim gata”; În același sens, a se vedea și cuvântarea rostită de I. Antonescu la Sibiu (8 noiembrie 1940), cu ocazia deschiderii Universității clujene: „*Ardeleni, Frați dragi și încercați, Cugete risipite, Vetre stinse și trădate, În tăcerea voastră măsurată, ca și în acțiunea noastră sinceră, demnă și dărză, să nu vedeți nici uitare, să nu aflați nici o îndoială. Și voi, Ostași Ardeleni, care v-ați părăsit tindele, trădând legea strămoșească a Sarmisegetuzei, să nu vă zdrăboși inimile pentru a lăsa să curgă semnul deznădejdiei. Toți trebuie să aveți încredere.* (cf. Gh. Buzatu, *Un ABC al anticomunismului românesc: Ion Antonescu*, vol. I, Ed. Moldova, Iași, 1992, pp. 91–96, doc. 44).
7. Fr. Veiga, *Istoria Gărzii de Fier (1919–1941). Mistica ultranaționalismului*, Ed. Humanitas, București, 1993, p. 279: „*Varianta legionară se impusese pentru că nu exista alta la îndemână. Tagma militară nu avea suficient sprijin pentru a forma o dictatură pur militară, mai ales acum, după cedarea Basarabiei și Transilvaniei fără să se fi tras nici un foc de armă,*”.

nord-vest, trebuie să aibă ca punct de plecare atitudinea și măsurile impuse de generalul (apoi, mareșalul) Ion Antonescu în perioada 6 septembrie 1940 – 23 august 1944⁸.

De altfel, acesta, revoltat de veștile despre excesele intolerabile comise de armata maghiară în timpul și în zilele ulterioare preluării teritoriului cedat al Transilvaniei, și-a fixat drept obiective principale și permanente: limitarea și, în final, anularea consecințelor nefaste ale acceptării cesiunilor teritoriale din vara anului 1940, reîntregirea națională și repararea onoarei știrbite a armatei române, acestea constituind însăși rațiunea sa de existență și, în consecință, toate acțiunile politico-diplomatice și militare fiind subordonate acestui comandament prioritar. Așa se explică de ce, chiar din primele ale guvernării, înainte de începerea activității comisiei germano-italiene Altenburg (din 1941, înlocuit cu Andor Henke) – Roggeri de supraveghere a respectării clauzelor „arbitrajului” din 30 august 1940, Ion Antonescu a ordonat Ministerului Apărării Naționale, Ministerului Afacerilor Străine și Ministerului Afacerilor Interne să-și coordoneze activitatea în direcția strângerii de informații și întocmirii unor dosare cu piese relative la situația românilor din Transilvania cedată, în vederea contrapropagandei peste hotare și a măsurilor de retorsiune.

Două documente emise de Conducătorul Statului (datate 18 oct. 1940) ilustrează convingător ideea că I. Antonescu, revoltat de excesele comise de autoritățile maghiare față de populația românească din teritoriul cedat, considera problema apărării și sprijinirii necondiționate a intereselor acestei comunități ca un act de primă urgență: „*Odihnă și iertarea păcatelor tuturor sufletelor care au căzut pentru că au luptat pentru credință strămoșească și au avut inimă românească. Tărie și răbdare fraților noștri, azi, în grele suferinți, fiindcă prin vitregia soartei și din greșelile noastre au căzut sub stăpâniri străine*”⁹ și „*Țineți la zi atrocitățile și încălcările de angajament făcute de unguri pe teritoriile ocupate. Discutați prin presa străină acuzațiile pe care ni le aduce oficialitatea ungurească. Atmosfera europeană trebuie întreținută pentru a crea curentul defavorabil Ungariei*”¹⁰. Conformându-se acestor dispoziții și altora, ulterioare, M.Ap.N., M.A.E., Serviciul Secret de Informații (S.S.I.) au realizat o documentație voluminoasă, care a stat la baza reclamațiilor românești adresate Comisiei Mixte (germano-italiene) de Ofițeri din Cluj¹¹, precum și ca sursă de informare permanentă a propagandei anti-arbitraj, în sprijinul românilor din teritoriul cedat, îndeosebi prin emisiunile clandestine ale postului *Radio România Mare*, înființat de Marele Stat Major la începutul anului 1941¹².

În același sens, este și rezoluția lui Ion Antonescu pe un raport al Ministerului de Interne, din 4 oct. 1940, prin care ordona recurgerea la retorsiuni: „*Deoarece atrocitățile ungurești se prelungesc, cu toate intervențiile Romei și Berlinului, se va recurge, dacă va fi cazul, chiar la represalii. Vor fi luate căpeteniile ungurești, se vor înființa tabere de concentrare, până când abuzurile vor înceta. Se vor întocmi grafice cu privire la numărul de victime românești...*”¹³. La fel, pe o notă a M.A.S. din 8 octombrie 1940, Conducătorul Statului ordonă întreprinderea unor măsuri de contracarare, pe cale diplomatică (la Berlin și Roma) și prin presă, a atrocităților comise de maghiari în Ardeal precum și luarea de declarații scrise optanților maghiari, atât la plecare, cât și la eventuala întoarcere¹⁴.

8. A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecției române din august 1944*, Cluj-Napoca, 1979; Gh. Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*. V.Fl. Dobrinescu, ed., Institutul European, Iași, 1992; V. Pușcaș, ed., *Al doilea război mondial. Transilvania și aranjamentele europene (1940–1944)*, Cluj-Napoca, 1995; Idem, *Speranță și disperare. Negocieri Româno-Aliate (1943–1944)*, Ed. Litera, București, 1995.

9. Arhivele Naționale Istorice Centrale București, fond *Președinția Consiliului de Miniștri* (în continuare: A.N.I.C., fond P.C.M.), dos. nr. 446/1940, f. 4; vezi și V. Arimia, I. Ardeleanu, *Ion Antonescu. Secretele guvernării: Rezoluții ale Conducătorului Statului (sept. 1940 – aug. 1944)*, Ed. Românul, București, 1992, p. 14 (doc. 1. – *Formula pentru odihna sufletului celor asasinați de ocupantul maghiar în Transilvania cedată*).

10. A.N.I.C., fond P.C.M., dos. nr. 119/1940, filele 88–89; V. Arimia, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 13 (doc. 2 – *Rezoluția din 18 oct. 1940*).

11. C. Grad, *Consecințele și învățămintele dictatului de la Viena în lumina unor documente inedite. Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj*, în *Acta MP. IX*, 1985, pp. 533–573

12. Idem, *Un război propagandistic, prin radio, între doi dușmani aliați: România și Ungaria (1941–1944)*, în vol. col. *Arbitrajul de la Viena, între documentele de arhivă și memoria colectivă*. [coords./eds.: Val. Orga, Cl. Porumbăceanu, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2007, pp. 46–142

13. A.N.I.C., fond P.C.M., dos. nr. 333/1940–1941, fila 18; V. Arimia, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 16.

14. *Ibidem*, dos. nr. 333/1940–1941, filele 71–72; vezi și V. Arimia, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 18–19: „*Ungurii care vor să plece în*

Orgolios, I. Antonescu nu admitea niciun fel de activități neoficiale (adică fără aprobarea sa expresă) în sprijinul românilor din teritoriile cedate, deoarece le considera propagandă în favoarea partidelor politice și nu pregeta să le interzică. De altfel, încă la 25 septembrie 1940, I. Antonescu a răspuns pe un ton orgolios și iritat la o scrisoare a lui Iuliu Maniu, privitoare la o proiectată întrunire de protest public față de ceea ce se întâmpla în Transilvania: „Și vă asigur că n-am așteptat această solicitare pentru a îndeplini îndatorirea de a nu lăsa în părăsire frații români. Am făcut totul, domnule Maniu, pentru a apăra cugetele și trupurile românești cotochite de o ocupație care s-a abătut și de la regulile dreptului ginților și de la obligațiile formale luate la Viena, ca și de la respectarea vieților și a omeniei”¹⁵. În consecință, Conducătorul Statului a interzis proiectatele manifestații interne, motivându-și decizia prin necesitatea de a arăta Germaniei și Italiei că opinia publică din România nu pune la îndoială garanțiile acordate la Viena și că, pe plan intern, seria tulburărilor de stradă s-a sfârșit: „O întrunire în aceste împrejurări, când acțiunea noastră diplomatică se desfășoară cu toată răspunderea, iar ordinea internă este restabilită, cred însă că nu ne-ar fi folositoare (...). Am socotit, domnule Maniu, că interesul fundamental al statului și condiția liniștii și propășirii noastre este să opresc orice frământări (...) Nu în folosul guvernării, care face totul ca să merite încrederea și sprijinul țării, ci ca să putem pune ordine internă și să ne garantăm granițele”¹⁶. Formal, aceleași considerente au stat și la baza refuzului de a autoriza funcționarea Asociației „Pro Transilvania”, constituită la 6 octombrie 1940, dizolvată abuziv de Horia Sima și recunoscută ca legală de justiție¹⁷.

REGIMUL POLITICO-ADMINISTRATIV AL TRANSILVANIEI DE NORD ÎN PERIOADA SEPTEMBRIE 1940 – OCTOMBRIE 1944. RETROSPECTIVĂ SUMARĂ

Înainte de a trece la analiza detaliată a situației populației românești din Transilvania de nord-vest, se impune o scurtă privire retrospectivă asupra regimului politico-administrativ instalat de Ungaria în teritoriul cedat de România prin acceptarea silită a verdictului vienez.

Astfel, **prima etapă** se încadrează între 5 septembrie și 26 noiembrie 1940. În acest interval s-a produs ocuparea militară a teritoriului cedat (5–13/14 septembrie) și instalarea administrației militare maghiare, care a funcționat, formal, până la 26 noiembrie (efectiv, până la 9 decembrie 1940). De această etapă este inseparabil legată inaugurarea regimului de teroare contra populației de etnie română și slovacă, ilustrat prin masacrele de tristă și nedorită celebritate din Treznea, Ip, Marca, Ciumărna, Zalău, Cerășa, Camăr, Nușfalău (județul Sălaj)¹⁸, Cluj, Huedin, Hida, Dragu (județul Cluj), Oradea (Bihor), Târgu Mureș (Mureș) etc. și prin expulzările în masă îndreptate, în special, împotriva conducătorilor firești ai populației române majoritare (fruntașii politici, intelectualii, funcționarii administrativi, liber profesioniștii etc.). Aceste măsuri brutale au dus la o scădere artificială, bruscă a numărului românilor din teritoriul cedat (cca 89.000 de români s-au refugiat sau au fost expulzați numai în 1940)¹⁹.

A doua etapă (26 noiembrie/9 decembrie 1940 și martie 1944) cuprinde perioada administrației civile maghiare în teritoriul cedat până la intervenția trupelor germane în Ungaria. Această etapă se caracterizează prin abandonarea – din motive de fațadă – a metodelor radicale (adică suprimarea fizică violentă a unor etnici români sau slovaci) în favoarea măsurilor politico-administrative și economice, foarte variate ca manifestare, de distrugere a instituțiilor și proprietăților comunității românești majoritare din teritoriul cedat.

Ungaria vor da declarații față de ziariștii italieni și germani, arătând că pleacă de bună voie, că nu sunt goniți de Statul Român. De asemenea, când se întorc, să arate că nu au fost primiți de unguri”.

15. M. Pelin, ed., *Mareșalul Ion Antonescu. Epistolarul Infernului*, Ed. Viitorul românesc, București, 1993, doc. 3, p. 26.

16. *Ibidem*, p. 27.

17. *Ibidem*, p. 29–34, doc. 4 și 5.

18. Datele se raportează la împărțirea teritorial-administrativă existentă în momentul acceptării „arbitrajului”.

19. A.M.R., fond *Marele Stat Major – Secția 2 Informații* [în continuare: *M.St.M. – Secția 2 Inform.* (5417)], dos. nr. 1008, filele 168–170 – emisiunea din 5 ian. 1944 a postului *Radio România Mare*.

Etapa a treia (perioada martie – 23 august 1944, suprapunându-se, aproximativ, guvernării lui Döme Sztójai) se caracterizează prin înăsprirea măsurilor antiromânești, luate cu acordul tacit al germanilor, care au stors tot ce se mai putea storce dintr-un teritoriu vlăguit de lipsurile de tot felul, cauzate de război și de politica iresponsabilă a „parașutiștilor” de la Budapesta (cum îi numeau ungurii ardeleni pe funcționarii din Ungaria, impuși în majoritatea posturilor de răspundere din Transilvania cedată). În această perioadă, semnele prăbușirii apropiate deveniseră vizibile în toate acțiunile și atitudinile autorităților, criza regimului manifestându-se cu o acuitate ce nu mai putea fi ascunsă. Numai autoritățile militare germane de ocupație își continuau, aparent imperturbabile, activitatea – materializată în concentrarea tuturor evreilor din Ungaria Veche și teritoriile alipite în ghetouri și, apoi, din luna mai, transportarea lor spre lagărele de exterminare din Polonia ocupată (cca 157.000 de evrei transilvăneni). Responsabilul „soluționării” finale a problemei evreiești era locotenentul magistrat al Gestapoului din Berlin, Strochsneider, sosit în noaptea de 1/2 mai 1944 la Cluj²⁰.

Peste români s-a abătut atunci o nouă calamitate: munca forțată în Germania. Circa 28.000 de români (25.000 de bărbați și 3.000 de fete) au fost transportați, în lunile mai-iunie, în Germania, guvernul maghiar găsiind, astfel, o ocazie nesperată de a reduce din nou numărul românilor și, în același timp, de a se spăla pe mâini de responsabilitatea acestei acțiuni perfide în fața opiniei publice interne și internaționale²¹. În această perioadă, rezistența față de autorități a luat forme tot mai conturate: manifeste contra regimului, fugă din formațiile de muncă și din unitățile luptătoare, refuz de încorporare etc. Pădurile – evidențiază o serie de documente – sunt pline de fugari care nu mai au nici o teamă de jandarmeria rurală, speriată și incapabilă să oprească disoluția autorității²².

A patra etapă este cea a retragerii armatei și autorităților maghiare din teritoriul vremelnic cedat sub presiunea ofensivei trupelor române și sovietice (începutul lunii septembrie – 25 octombrie 1944) și reinstalării (până la 12 noiembrie 1944) a autorităților românești. Vrând parcă să convingă și pe cei care mai ezitau în aprecierile lor privitoare la caracterul ocupației în cei patru ani, autoritățile maghiare și-au semnat retragerea printr-o nouă serie de fărâdelegi. Astfel, la șirul masacrelor din septembrie 1940 se adaugă, coincidentă tragică, cele din septembrie – octombrie 1944²³: Sărmaș (129 români și evrei) și Moisei (31 de morți și 4 răniți). Chiar în ziua de 23 august 1944, 500 de români din Dej au fost internați și maltratați, iar dintr-o serie de localități din județele Cluj, Turda, Someș, Sălaj, Maramureș, Bihor, sute de locuitori români au fost deportați în Ungaria Veche și Germania (numai din comuna Reditu – județul Cluj au fost deportați 250 de români)²⁴. Comandantul jandarmeriei din județul Someș, mânat de o ură fără sens și limite, a lansat un ordin către toate forțele din subordine, care, dacă timpul ar fi permis executarea lui, ar fi depășit toate crimele comise până atunci: „Toți românii să fie suprimați fără judecată, oriunde vor fi găsiți”²⁵. Începând de la 1 septembrie, în Oradea, au fost arestați toți medicii și avocații români care mai rămăseseră în oraș, iar dintre conducătorii bisericilor românești: episcopul Suci, arhimandritul Dinu, protopopii Ion Evuțeanu și Vasile Popovici, preotul Lupșe, canonicii Augustin Maghiaru și Barbu, alături de alți preoți români din Bucea, Negreni, Bratca, Ineu de Criș, Săbolciu etc. Totodată, au fost arestați toți primarii din comunele situate în zona vechii frontiere²⁶. Mulți dintre cei arestați și deportați în această perioadă s-au întors acasă abia după terminarea războiului.

20. *Ibidem*, dos. nr. 1172, f. 77; Pentru detalii a se vedea și V. Ciubăncan, ș.a., *Drumul Holocaustului. Calvarul evreilor din nord-vestul Transilvaniei (5 IX 1940 – 25 X 1944)*, Ed. Ciubăncan, Cluj-Napoca, 1995.

21. A.M.R., fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417), dos. nr. 1260, filele 172–180.

22. *Ibidem*, dos. nr. 1175, f. 151; Gh. Zaharia, L.Vajda, ș.a., *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei (septembrie 1940 – octombrie 1944)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974, pp. 160–170.

23. A.M.R., fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417), dos. nr. 914 (*Studiu documentar asupra atrocităților comise de unguri față de populația română din Ardeal pe timpul de la 1940–1945*), f. 8; V. Ciubăncan, ș.a., *Drumul Holocaustului ...*, pp. 167–172 – masacrul de la Sărmaș; Gh.I. Bodea, V.T. Suci, *Moisei*, Revista Vatra, ed., Târgu Mureș, 1982.

24. A.M.R., fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417), dos. nr. 914, f. 8–9.

25. *Ibidem*.

26. *Ibidem*, dos. nr. 1171, f. 344 – Notă informativă din 15 septembrie 1944.

SITUAȚIA ROMÂNILOR ȘI A INSTITUȚIILOR ROMÂNEȘTI DIN ARDEALUL DE NORD ÎN LUMINA RECLAMAȚIILOR ÎNAINȚATE COMISIEI MIXTE DE OFIȚERI DIN CLUJ

Revenind la tema studiului nostru, considerăm că trebuie s-o abordăm, în principal, din perspectiva oferită de documentele elaborate de Ministerul Apărării Naționale, Ministerul Afacerilor Străine, Serviciul Secret de Informații, implicate în activitatea de sprijinire, prin mijloace și metode specifice (oficiale și neo-ficiale), a românilor din Transilvania cedată. Una din clauzele stabilite prin al 2-lea arbitraj de la Viena (30 august 1940) era cea privind constituirea unor organe militare de supraveghere a respectării reciproce de către părțile interesate (România și Ungaria) a prevederilor impuse prin „arbitraj”. Astfel, s-au constituit Comisia Mixtă de Ofițeri din Cluj (pentru reclamațiile părții române) și cea din Brașov (pentru reclamațiile maghiare), formate din reprezentanți militari ai celor două puteri garante, Germania și Italia (din 1943, după căderea regimului mussolinian, a rămas numai Andor Henke, reprezentantul german) și din cei doi delegați ai statelor majore generale ale României și Ungariei²⁷.

Delegatul Marelui Stat Major General Român pentru Comisia Mixtă din Cluj, locotenent colonelul Virgil Bichiceanu (precedat de căpitanul Alfred Negulescu), își avea sediul la Turda și, în perioada septembrie 1940 – 23 august 1944, a desfășurat o activitate laborioasă, materializată într-un volum impresionant de reclamații vizând situația intolerabilă a românilor rămași în nord-vestul Transilvaniei cedate Ungariei. Numai în 1942 și 1943 s-au înaintat 159 și, respectiv, 342 de reclamații²⁸, redactate pe baza declarațiilor și plângerilor depuse de românii refugiați la Asociația Refugiaților, Comisariatul General al Refugiaților, Biroul Refugiaților din Turda (cel mai solicitat punct de triere a refugiaților), organele de frontieră, Secția 2 Informații a Marelui Stat Major (cu specificarea că, în teritoriul cedat, sarcina preluării, verificării și transiterii acestor plângeri revenea consulatelor române din Cluj și Oradea (pendinte de Ministerul Afacerilor Străine). La biroul din Turda al Delegatului român mai lucrau: lt. rez. Petru Bugariu, lt. rez. Ernest Lutz, plt. Ștefan Antonescu și funcționarul Ștefan Iordachiță, buni cunoscători ai problemelor refugiaților. Sfera de competență a Delegatului avea tangență și cu cea a consulatelor române din Cluj și Oradea, în ceea ce privește obiectul și verificarea încrucișată a reclamațiilor și plângerilor înaintate de românii refugiați sau de cei care au rămas în teritoriul cedat. În rest, fiecare organism își desfășura activitatea specifică forurilor centrale de care depindeau (Marele Stat Major și, respectiv, Ministerul Afacerilor Străine). Pentru a se evita situația nedorită a reclamațiilor duble, înaintate pe canale diferite (militare și diplomatice), cele două foruri se informau reciproc asupra reclamațiilor și plângerilor înregistrate și, apoi, luau măsuri în consecință.

Așa cum s-a specificat în paragrafele anterioare, obiectul acestor plângeri și reclamații (individuale și colective) adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj este divers: omoruri, discriminări politico-administrative și social-economice, arestări, expulzări, suspendări din funcții, concentrări în companii și detașamente de muncă, rechiziționări, trimiteri la muncă forțată în Germania etc. și ilustrează, credem, convingător perioada în discuție. Întrucât prima perioadă este relativ bine cunoscută²⁹, ne-am îndreptat atenția, în principal, spre următoarele două (cu aproximație, ianuarie 1941 – 23 august 1944), fără a neglija, însă, în totalitate, prima și ultima perioadă.

27. Obs.: Odată cu actul de la 23 august 1944, Comisia de Ofițeri din Cluj și-a încetat activitatea.

28. A.M.R., fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417), dos. nr. 914, fila 160, tabelul 1 – *Dare de seamă statistică asupra reclamațiilor românești în anii 1942 și 1943*.

29. Gh.I. Bodea, V.T. Suciuc, ș.a., *Administrația ...*; V. Lechințan, *Procesul criminalilor de război de la Ip, Treznea, Huedin, Mureșenii de Câmpie. Sentința din 13 martie 1946 a Tribunalului Poporului din Cluj*, în *Acta MP*, XVII, 1993, pp. 271–306; Idem, *Duel de opinii: Iuliu Maniu – general Ion Antonescu în problema atitudinii față de masacrele din Transilvania ocupată – septembrie 1940*, în *Acta MP*, XVII, 1993, pp. 353–358.

1. REDUCEREA FORȚATĂ A MASEI ETNICE ROMÂNEȘTI, CA URMARE A TRATAMENTULUI DUR APLICAT DE OCUPANT. NUMĂRUL REFUGIAȚILOR

Documentele cercetate și publicate de noi³⁰ demonstrează că măsurile întreprinse contra românilor de autoritățile „statului legii și ordinii” – cum se autocaracterizau cele budapestane – au avut cel mai înalt gir, bucurându-se de sprijin nelimitat, și s-au aplicat fără cruțare, urmărind reducerea drastică a masei etnice românești. Și dacă timpul n-ar fi lucrat împotriva lor, autoritățile maghiare s-ar fi putut felicita pentru „rezolvarea” problemei naționale în Transilvania de Nord, prin împușinarea și, în final, dispariția românilor și a celorlalte minorități nemaghiare, aspect evidențiat într-o emisiune din 27 august 1941 a postului *Radio România Mare*, prin care se dă un răspuns usturător ziarului „Ellenzék” din Cluj, care afirmase – prin glasul unui inspector școlar – că „guvernul maghiar urmărește să învingă naționalitățile prin dragoste și nu prin arma abuzului”³¹. Această dragoste – afirmă comentatorul român – s-a manifestat prin trimiterea pe lumea cealaltă, în numai 8 luni de „blândă ocupație”, a 919 români (Sălaj – 436, Cluj – 174, Bihor – 151).

Statisticile privind numărul expulzațiilor și refugiaților din Ardealul de Nord sunt concludente: până la 31 martie 1944, s-au refugiat sau au fost expulzați 221.698 de români (județele Cluj, Bihor și Sălaj ocupă, în ordine, primele trei locuri în clasamentul românilor dislocați)³², cu mențiunea că, în primii trei ani, s-au refugiat în teritoriul liber al României aproape 200.000 mii de români (cca 88.500 – în 1940, 36.000 – în 1941, 71.500 – în 1942, din care 19.000 erau studenți, elevi și funcționari)³³, un adevărat exod, ilustrat sugestiv într-o emisiune din 5 ianuarie 1944 a postului *Radio România Mare*: „Dar ce s-a întâmplat cu românii de aici după 1 septembrie 1940? La început, și-au părăsit vetrele numai o parte, restul au rămas în nădejdea că, așa cum se-ntâmplase și în alte vremuri, vom putea răbda situația vremelnic creată. În anul 1940 au trecut granița în țara liberă, o masă compactă de 49.500 bărbați și 39.000 femei. În anul următor, am crezut că vom putea să ducem amarnicul trai al stăpânirii noi, fără a ne părăsi bunurile adunate o viață-ntreagă. De aceea, în 1941 s-au refugiat dintre noi ceva mai puțini. Astfel, și-au părăsit vatra peste 22.000 bărbați și 14.000 femei. Stările de lucru însă, începeau să devie tot mai apăsătoare și mai tulburi. Diferența de tratament aplicată nouă românilor nu mai era ascunsă. Mult trâmbițata egalitate de drepturi devenise o iluzie. Zile de-a rândul, nu aveam o bucata de pâine, nu ni se dă gaz, sare și alte lucruri absolut necesare unei gospodării. Așa se explică de ce, de la cei 22.000 bărbați – câți se refugiaseră în 1941 – numărul lor crește, în 1942, la 42.000, deci aproape dublul celor care plecaseră în durerosul exod cu un an înainte. Cât privește numărul femeilor refugiate în 1942, el este de 29.500, față de 14.000 în anul 1941, numărul cel mai mare dintre refugiați l-au dat bărbații între 21 și 40 de ani, apoi, copiii sub 16 ani. În ceea ce privește profesiunile, cei mai mulți refugiați au fost studenți, elevi și funcționari publici, care, în cei 3 ani de exod, s-au ridicat la cifra de 19.000. În majoritate, preoții au rămas la locurile lor, reprezentând chezașia cea mai sfântă a făcliei menite să lumineze în beznă, sufletele celor care așteaptă. Că preoții sunt cei care țin treze mințile și sufletele o știu prea bine și cei veniți vremelnic ca stăpânitori ai ariei noastre. Din cauza sălbăticiiei ungurești, în multe locuri, preoții au trebuit totuși să fugă, rămânând 1500 de comune fără slujitori ai altarului. În sfârșit, este demn de subliniat că, din multe familii,

30. C. Grad, *Patru documente inedite despre situația românilor din circumscripția consulară a Oradiei în anii 1943–1944*, în *Crisia*, XIII, 1983, pp. 301–314 (în continuare: C. Grad, *Patru documente...*, *Crisia* XIII; Idem, *Consecințele și învățămintele Diktatului de la Viena în lumina unor documente inedite: 1. Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj*, în *Acta MP*, IX, 1985, pp. 533–574 (în continuare: C. Grad, *Reclamațiile românești...*); Idem, V. Dărăban, *Propaganda prin radio în frontul anti-Diktat (1941–1944)*, în *AMP*, 1987, XI, pp. 365–420 (în continuare: C. Grad, V. Dărăban, *Propaganda prin radio...*

31. *Ibidem*, f. 178–181.

32. V. Ciubăncan, în *Acta MP*, VII, 1983, p. 398, tabelul 10;

33. A.M.R., fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417), dos. 1008, f. 168–170; *Obs.*: Lucrarea nu are obiect, în mod special, problemele statistice legate de populație, proprietate etc., rezumându-se la reproducerea lor brută, așa cum s-au găsit în documente. Din această cauză, inevitabil, apar diferențe față de datele definitive rezultate din calcule riguroase, efectuate post-factum, pe baza coroborării tuturor documentelor perioadei.

s-au refugiat numai bărbații, femeile rămânând să vegheze bruma de avere ce li s-a mai lăsat³⁴. După alte surse, până la 1 septembrie 1944, numărul refugiaților români din teritoriul cedat ar fi fost de cca 280–290.000 (217.942 înregistrați oficial și cca 60–70.000 neînregistrați). În același timp, numărul ungarilor din România trecuți în Ardealul de Nord a fost de cca 50.000, deci, în total, o dislocare de populație de peste 400.000 de oameni³⁵. În alte lucrări se susține că populația maghiară a crescut de la 975.275 la 1.385.000 locuitori (1 mai 1944), adică 50,10% din totalul populației Transilvaniei cedate (975.275 – populația inițială, plus 25.000 – creșterea naturală, 47.000 etnici germani maghiarizați, 105.000 maghiari refugiați din România, 33.000 maghiari imigrați din Ungaria, 200.000 – aduși oficial din Ungaria). Chiar și în aceste condiții, în județele Năsăud, Satu Mare, Sălaj, Someș și Cluj, românii rămăseseră în majoritate absolută, deși, pe ansamblu, populația românească a scăzut de la 1.322.768 (31 iulie 1940) la 1.100.760 (39,82%) în 1 mai 1944³⁶.

Cu titlu exemplificativ, prezentăm, în continuare, o listă restrânsă a românilor din câteva localități din Sălaj care au fost expulzați, li s-a fixat domiciliu forțat pentru diverse învinuiri (sabotaj, sentimente antimaghiare, pericol pentru siguranța publică), ori s-au refugiat din cauza persecuțiilor/ maltratărilor neîntrerupte: **Zalău**³⁷ (Ioan Bârsan – funcționar; Remus Roșca – student; Ioan Onicaș – meseriaș; Ioan Verdeș – funcționar; Alexandru Pop – revizor școlar și soția sa; Corneliu Șipoș – avocat; Gheorghe Velea – funcționar; Aurel Ghilea – protopop gr. cat.; Remus Roșca – protopop ortodox; Augustin Pinteș – avocat; Liviu Trufașu – preot gr. cat.; Corneliu Iuga – avocat; Ioan Iuga – avocat; Ioan Avram – învățător; Vasile Albu – funcționar; Ioan Mango – fost revizor școlar; Gheorghe Lungu – învățător pensionar; Iulian Andrei Domșa – avocat, fost prefect; Ioan Gheție – avocat; Andrei Victor – funcționar; Corneliu Andrei – funcționar; Augustin Nossa – avocat stagiar; văduva avocatului memorandist Ioan Nechita; Ioan Danciu – funcționar; Valentin Sima – pretor, expulzat, la 4 oct. 1940, în vagoane de vite, împreună cu soția, cei doi copii și părinții sexagenari³⁸); **Chilioara** (Florica Ardelean – casnică și Vasile Medieșan – învățător); **Bobota** (Maria Gorgan și Lucreția Filip³⁹, precum și Ilie Filip, Nicolae Gorgan, Ioan Marchiș, Vasile Enciu, Ilie Sabo, Ioan Gherman⁴⁰), Corneliu Coposu; **Cheud** (Alexandru Creț – țăran și alți 100 nenominalizați⁴¹); **Băsești** (Victor Marinca – proprietar de moară); **Treznă** (Vasile Mărcuș – notar și soția lui, Ananie Sabău, Vasile Romitan, Gheorghe Puradi – țărani; Vasile Caraba – bacalaureat, plus 20 de români nenominalizați); **Agrij**, **Sângeorgiu de Meseș** și **Păușa** (20 de români nenominalizați); **Husen** (55 de bărbați și 2 femei); **Crasna** (Alexandru Cădariu – preot, Gheorghe Gudea – avocat, Grigore Holhoș – casier comunal); **Buciumi** (Marțian Bătărcianu – casier comunal); Șimleu Silvaniei (Florian Ardelean – pensionar; Ioan Ossian⁴² – director, timp de 20 de ani, al Liceului „Simion Bărnuțiu” și fost prefect al Sălajului); **Marca** (Dumitru Silaghi și alți 30 de români nenominalizați); **Valcău de Jos** (Petru Fiț – comerciant); **Husia** (Pamfil Pop – blănar); **Inău** (Ioan Cudan – preot, Grigore Bârsan – plugar, Eliza Sabo și Ana Berinde – casnice); **Someș Odorhei** (Teofil Pop – preot, Aurelia și Felicia Pop – învățătoare, Aurora Pop – elevă, Gligor Pop – plugar); **Someș Guruslău** (Alexandru Benea – preot, Grigore Sabadăș și Alexa Sava – plugari); **Traniș** (Corneliu Longin – preot, Alexandru Micu – învățători, Ioan Teodor Creț – comerciant, Petru Inceu – plugar); **Cuceu**

34. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1038, f. 168–170.

35. Gh. Zaharia, L. Vajda, ș.a., *Rezistența antifascistă în partea de nord a Transilvaniei*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 38–39.

36. V. Ciubăncan, *Drumul Holocaustului. Calvarul evreilor din nord-vestul Transilvaniei sub ocupația Ungariei (5 IX 1940 – 25 X 1944)*, Ed. Ciubăncan, Cluj-Napoca, 1995, ..., p. 26–27.

37. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 921, f. 17–21.

38. C. Grad, C. Bejinariu, I. Oros, *Memorii, jurnale și însemnări transilvane (1938–1989)*, Ed. Limes, Zalău, 2000, p. 218: „Cu ocazia arestării și expulzării nu ni s-a dat voie să luăm niciun bagaj (...), iar în închisoarea din Zalău ni s-au confiscat, la percheziție, și banii ce aveam asupra noastră”.

39. A.M.R., *fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417)*, dos. nr. 1072, f. 7; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, p. 554, doc. 10.

40. *Ibidem*, dos. nr. 914, f. 366; C. Grad, *stud. cit.*, p. 555–556, doc. 12.

41. *Ibidem*, dos. nr. 914, f. 380; C. Grad, *stud. cit.*, p. 555, doc. 11.

42. C. Grad, C. Bejinariu, I. Oros, *Memorii, jurnale și ...*, pp. 223–226. Liceul „Simion Bărnuțiu” a fost înființat la 5 iulie 1919, prin decret al Consiliului Dirigent, și devenise una dintre instituțiile școlare de prestigiu în zonă.

(Macovei Surdu⁴³ – învățător, Mihai Pop – preot și Ioan Drăgan – plugar); **Popeni** (Valeriu Ciurdăreanu – preot și Sabin Ciurdăreanu – student); **Firminiș** (Ioan Rusu – preot, Ioan Porumb – funcționar);

Pentru a ilustra amploarea acestui fenomen este suficient să amintim că numai în județul Dâmbovița (localitățile Târgoviște, Titu, Găești, Gura Ocniței etc)⁴⁴ au fost înregistrați, în anul 1943, conform listelor întocmite de autoritățile locale, peste 500 de refugiați originari din următoarele localități aparținând Sălajului interbelic: **Aluniș** (Augustin Podoabă – preot, Anica Suciuc și muncitorii Grigore Buda, Victor Gal, Maria Buda, Gheorghe Pinte, Aurel Buda); **Carei** (agronomul Constantin Andrei și soția); **Bucium** (soții Augustin și Eugenia Crișan – învățători); **Răstolțu Deșert** (Alexandrina Achim – învățătoare); **Stârciu** (soții Gheorghe și Florica Olariu); **Poiana Blenchii** (Vasile Chincean) **Nușfalău** (Margareta Coanda, învățătoare); **Resighea** (Ion Boșca, elev); **Asuaju de Sus** (Ștefan Pop, elev; **Giurtelecu Hododului** (Iosif Drulea); **Domnin** (frații Isidor și Constantin Grad – tatăl, respectiv, unchiul subsemnatului autor, n.n. -, Constantin Ghiurco, Ștefan Iștoan, Grigore Pop, Vasile Cherecheș); **Biușă** (Veronica Marchiș); **Cuceu** (Ion Nuna); **Jac** (Gheorghe Blaga, Anastasia Trifu, Simion Stănean, Maria Trifu, Augustin Taloș, Ion Taloș, Raveica Lupoian); **Noțig** (Vasile și Maria Iluț); **Chichișă** (Maria Olariu); **Romita** (Gheorghe Achim); **Guruslău**⁴⁵ (Mihai Dragnea și Ambroziu Ilarian); **Crișeni** (Ștefan Iloșvai⁴⁶ – învățător); **Buciumi** (Victor Răcășan⁴⁷) etc.

De asemenea, în documentele de arhivă se află și următoarele **cazuri nenominalizate** de maltratare ale unor români din localități aparținând județului Sălaj: **Brusturi**⁴⁸ – 2; **Marca**⁴⁹ – 2; **Deleni**⁵⁰ – 4; **Domnin** – 16⁵¹; **Bârsa**⁵² – 4; **Bălan**⁵³ – 1; **Stârciu**⁵⁴ – 25 de oameni, pe motiv că ar fi fost legionari.

Din analiza obiectului reclamațiilor individuale și colective, rezultă că acestea se referă la: a. *maltratarea și umilirea premilitarilor români* din Bobota⁵⁵ (jud. Sălaj), precum și a celor din Chieșd, Domnin (jud. Sălaj), Copalnic-Mănăștur, Mogoșești, (jud. Satu Mare), Șoimeni (jud. Cluj), Măgura Ilvei (jud. Năsăud), conform raportului Consulatului General român din Cluj⁵⁶; b. *șicanarea celor care au îndrăznit să reclame abuzurile administrației* (cazurile preotului Dumitru Potra din Fildu de Jos⁵⁷ și al învățătorului Iosif Gălgău din Păgaia, originar din Cățălu Românesc – azi, Meseșeni de Sus)⁵⁸; c. *jefuirea celor care treceau frontiera în România* (cazul lui Grigore Pop din Șimișna⁵⁹); d. *reducerea forțată a numărului românilor din teritoriul cedat, prin retragerea cetățeniei, urmată de expulzare* (cazul Florian Ardelean⁶⁰ din Șimleu Silvaniei) și trecerea silită

43. A.M.R., fond M.St.M. – Secția 2 Inf. (5417), dos. nr. 1072, f. 5; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, p. 563, doc. 21.

44. A.N.I.C., fond M.A.E., dos. nr. 16/1943, filele 1–13

45. A.M.R., fond M.St.M. – S2 Inf. (5417), dos. nr. 921, f. 12–13.

46. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 999, f. 6.

47. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 921, f. 12–13.

48. A.M.R., fond M.St.M. – S2 Inf. (5417), dos. nr. 928, f. 6.

49. *Ibidem*.

50. *Ibidem*.

51. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1171, f. 56–57; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, p. 545, doc. 2.

52. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 928, f. 6.

53. *Ibidem*.

54. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 921, f. 12–13.

55. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 1072, f. 7; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, p. 554, doc. 10.

56. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1171, f. 56–57; *Ibidem*, p. 545, doc. 2: „Astfel la Mogoșești – după cum a stabilit mai târziu și Comisia Hencke – Roggeri – tineri români militari din comunele din jur au fost înjuogați și puși să tragă ceasuri de-a rândul la plugul cu două brazde pe moșia contesei Teleki; La Șoimeni, instructorul ungur a forțat în mai multe rânduri leventii români să umble în coate și genunchi peste ogoare și răzoare; La Chieșd, după ce, de distracție, i-a silit să sape gropi în pământ cu mâinile, un domn comandant a prins patru tineri români la grapă, mănându-i cu biciul, pe brazdă, ca pe vite; La Măgura Ilvei, instructorul Gál Gábor a arat și grăpat cu tineri români «lucru ce nu s-a pomenit niciodată în lume, chiar pe timpul barbarilor și chiar între bolșevici» – cum scria atunci în *Tribuna Ardealului* din Cluj, un părinte îndurerat; la Domnin, tot un comandant de leventi (leventeoktató), a înhămat la plugul luat de la primarul român, deși i s-a oferit vite de jug, șaisprezece tineri români, arând cu ei până li s-au umflat pieptul și umerii, terenul de tir al comunei. «pentru a-l nivela».

57. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 914, f. 277; *Ibidem*, p. 546, doc. 3.

58. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 914, f. 350–351; vezi C. Grad, *Reclamațiile românești...*, IX, 1985, pp. 553–554, doc. 9.

59. *Ibidem*, f. 312; C. Grad, *stud. cit.*, p. 557, doc. 14.

60. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 914, f. 365; C. Grad, *stud. cit.*, pp. 546–548, doc. 45.

a frontierei (cazul a 6 români din Poiana Blenchii, Lozna și Urișor, maltratați sălbatic și obligați de grănicerii maghiari să treacă frontiera în România; în urma maltrătarilor, Dumitru Irimuş a murit la 10 metri de frontieră, pe partea română⁶¹); e. *samavolnicii administrative* (cazul tinerilor Ioan Butaş și Alexandru Matei din Lozna, nedreptățiți chiar de reprezentantul celui mai înalt funcționar județean, baronul Jósika János, prefectul județului Sălaj, prin suprimarea cartelelor de alimente⁶²); idem, cazurile Florica Ardelean⁶³ din Chilioara, Anica Sava⁶⁴ din Mesteacăn – județul Someș); f. *retrageri sau refuz de brevete și licențe* – cazul lui Victor Marinca din Băsești⁶⁵; 7. *suspendări și concedieri din serviciu* – cazul învățătorului Vasile Medieșan din Chilioara⁶⁶; g. *amestec în afacerile religioase* – cazul notarului cercual maghiar din Rus⁶⁷ (jud. Someș – azi, în jud. Sălaj), care, într-o scrisoare neoficială, îi atrăgea atenția – pe un ton ironic și insultător – preotului Alexandru Mureșan din Dobrocina că este obligat să slujească și să apere interesele statului, nu ale credincioșilor, deoarece este slujbaş plătit de la buget; h. *concentrarea abuzivă a învățătorilor, fără recunoașterea gradului de ofițer rezervist* – cazul lui Gavril Costin⁶⁸, învățător în Rogna (jud. Someș; azi, în jud. Sălaj); i. *deznaționalizarea prin maghiarizarea numelor, cu utilizarea unor mijloace administrative și juridice elaborate de cele mai înalte autorități* – cazul românului Vaida Carol⁶⁹ din Glodu Someșului și, mai ales, ordinul prim-președintelui tribunalului Dej către judecătorii din județul Someș, zonă compact românească, prin care se dădea dispoziție să fie schimbate toate numele cu rezonanță nemaghiară ale funcționarilor publici⁷⁰; j. *regimul dur în taberele și companiile de muncă* (cazul Augustin Nossa⁷¹, avocat stagiar în Zalău, refugiat în România).

2. SITUAȚIA LIBER PROFESIONIȘTILOR ROMÂNI DIN TERITORIUL OCUPAT ȘI ATITUDINEA INTELECTUALILOR MAGHIARI FAȚĂ DE PRIGOANA DEZLĂNȚUITĂ DE AUTORITĂȚI CONTRA ROMÂNILOR

O bună parte a intelectualilor români, cunoscând sentimentele cu care ungurii veneau în Ardeal după arbitrajul de la Viena, s-a refugiat încă înainte de sosirea armatei maghiare. Cei rămași la rosturile lor au socotit că aveau datoria să înfrunte toate adversitățile din posturile lor de veghe și de răspundere, în mijlocul țărânimii românești. Împotriva acestora au fost emise în zilele de 5–6 octombrie 1940 ordinele de expulzare în masă. La Cluj, de pildă, au fost expulzați toți aceia care figurau în cartea de telefon. După acele momente, expulzările formale și plecările forțate s-au ținut lanț, puțini intelectuali români reușind să scape de întemnițare, bătăi sau insulte. Prin aceste măsuri brutale, contrare clauzelor stabilite prin actul din 30 august 1940, se urmărea ca exodul intelectualilor români să nu înceteze un moment măcar, cu intenția clară de a reduce populația română din teritoriul ocupat „la o masă amorfă și docilă, fără conducători și îndrumători”⁷². Ca urmare, în 1943, abia 10% din numărul avocaților și medicilor români, existent înainte de arbitraj, își mai exercitau meseria. La fel, dintre inginerii români aproape nici unul nu mai fost lăsat să lucreze. De asemenea, au dispărut farmaciștii români, averile lor fiind confiscate, de cele mai multe ori, fără nici o despăgubire. Alții au fost nevoiți să-și vândă farmaciile pe prețuri de nimic, astfel că, pe întreg

61. *Ibidem*, f. 113–116; *Ibidem*, pp. 548–551, doc. 6.

62. *Ibidem*, f. 145; *Ibidem*, pp. 551–552, doc. 7.

63. Idem, *fond cit.*, dos. nr. 1072, f. 7; C. Grad, *stud. cit.*, p. 554, doc. 10.

64. *Ibidem*, f. 329; *Ibidem*, pp. 558–559, doc. 16.

65. *Ibidem*, f. 56; C. Grad, *stud. cit.*, pp. 563–564, doc. 21.

66. *Ibidem*, f. 367; C. Grad, *stud. cit.*, pp. 556–557, doc. 13.

67. *Ibidem*, f. 41; *Ibidem*, p. 552, doc. 8.

68. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1002, f. 23; *Ibidem*, pp. 560–561, doc. 18.

69. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 914, f. 238; *Ibidem*, pp. 561–562, doc. 19.

70. *Ibidem*, f. 49; *Ibidem*, p. 562, doc. 20.

71. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1072, f. 56; *Ibidem*, pp. 563–564, doc. 21.

72. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1008, f. 194–197; vezi C. Grad, V. Dărăban, *Propaganda prin radio...*, pp. 378–379, doc. 3.

teritoriul Ardealului vremelnice cedat, au mai rămas doar câteva farmacii românești lăsate în administrația provizorie a proprietarilor.

Rămași fără nici o apărare în fața comportamentului dur al administrației militare maghiare proaspăt instalate, mulți intelectuali români au fost nevoiți să constate, cu amărăciune, că au așteptat în zadar ca intelectualii unguri ardeleni să potolească pornirile vindicative ale celor veniți din Ungaria Veche: „*A dispărut omenia de altădată. Pentru a se ridica în ochii celor din Ungaria Veche, atâția unguri ardeleni, cărora le-a mers bine în trecut, se întrec în calomnii la adresa regimului românesc. Ei afișează un fals martiraj și exagerează, cu rea credință, unele măsuri ale administrației românești, denaturând propria lor situație de atunci. Sunt iscodite suferințe neîncercate și neajunsuri neîndurate. Pe întreg cuprinsul Ardealului de Nord se desfășoară o adevărată întrecere între ungurii ardeleni și dezrobitorii pomanagii de la Viena în a ne ponegri și a stârni actele de prigoană de tot felul*”⁷³.

3. SITUAȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC DIN ARDEALUL CEDAT

În pofida declarațiilor repetate ale guvernului maghiar că va respecta dreptul minorităților din teritoriile realipite la dezvoltare liberă a culturii lor naționale și limbii materne în școli, întărite și prin Ordonanța nr. 700, semnată de primul ministru, contele Teleki, prin care se întregeau două ordonanțe mai vechi (una din 1923 și alta din 1935), după numai un an de stăpânire maghiară în Transilvania de Nord, situația învățământului românesc era mai grea decât înainte de 1918, ceea ce confirma ideea că „*în Ungaria nu s-a schimbat nimic față de trecut, ba, dimpotrivă, maghiarizarea este urmărită cu și mai turbată înverșunare*”⁷⁴. Astfel, în Ardealul de Nord, toate școlile primare românești au fost statificate și funcționau în condiții vitrege, cu un foarte mic număr de învățători români și ducând lipsă acută de manuale (s-au tipărit doar două: un abecedar și o carte de citire). În schimb, au apărut, în ziarele de la Budapesta și din Ardeal, nenumărate declarații, stoarse prin presiuni și făgăduieli mincinoase, prin care sate curate românești cereau școală în limba maghiară, astfel că, în lipsa învățătorilor români (expulzați, refugiați sau trimiși pe Frontul de Est), școlile primare românești au fost, în scurt timp, maghiarizate, provocând, astfel, justificate îngrijorări ale comunității românești: „*Învățământul românesc din Ardealul robitor este aproape inexistent. (...) Mai tristă este starea învățământului primar românesc. Din 150 de învățători români aflați în Ardealul robitor nici un sfert nu funcționează la catedrele lor*”⁷⁵.

În ceea ce privește învățământul secundar confesional, mai funcționau doar următoarele instituții confesionale românești: Școala Normală de băieți și de fete din Gherla; Școala Normală de băieți din Oradea; Institutul Sf. Tereza din Cluj (la care se aprobase și deschiderea unui liceu teoretic de fete, dar aprobarea a fost anulată). Mai funcționau cu statut de învățământ de stat românesc: Liceul de băieți din Năsăud; secția românească de pe lângă Liceul de stat de băieți din Cluj; secția românească de pe lângă Liceul de stat de fete din Cluj și secția românească de la Liceul Comercial din Oradea. Corpul profesoral al acestor licee era numai în parte românesc, iar cărțile didactice au primit cu mare întârziere aprobarea ministerului.

Învățământul superior se reducea la cele două academii teologice (ortodoxă și greco-catolică) din Cluj, iar la Universitatea Maghiară din Cluj mai exista și o catedră de limba și literatura română, aflată sub conducerea renegatului Constantin Sulică, adus special de la Budapesta⁷⁶. De asemenea, s-a înființat și un

73. *Ibidem*.

74. *Ibidem*, f. 198–200; *Ibidem*, stud. cit., pp. 379–380, doc. 4.

75. *Ibidem*, dos. 1038, f. 16–18 (2–3 aug. 1941) – Acțiunea guvernului maghiar contra învățământului românesc. Pentru comparație, a se vedea și *Ibidem*, dos. 1038, f. 9–10 (emis. din 20–30 iulie, 26 dec. 1941) – Germanii din Ungaria denunță nerespectarea din partea ungurilor a arbitrajului de la Viena în ceea ce privește învățământul minoritar.

76. *Ibidem*, dos. nr. 1008, f. 198–200; *Ibidem*, stud. cit., pp. 379–380, doc. 4.

lectorat de limba română și corespondență comercială la Facultatea de Științe Financiare și Economice, fiind angajat ca lector preotul profesor Dr. Vasile Dancu.

Acțiunea de deznaționalizare, dirijată de autorități, s-a îndreptat, în primul rând, asupra zonelor cu o populație compact românească, așa cum era cazul bazinului Someșului (județele Someș, Sălaj și Satu Mare), pentru care se proiectase chiar o strămutare în luncile inundabile ale Dunării și Tisei), cu scopul de a se crea un coridor maghiar din Secuime până în pusta maghiară: „Adevărul este că, spre marea lor surpriză, ungurii nu vor avea răgazul pentru a-și duce la îndeplinire proiectele de maghiarizare a pământului românesc, cucerit numai prin viclenie și fără nici un drept întemeiat pe realități etnice”⁷⁷.

4. DISTRUGEREA PROPRIETĂȚII ȘI ECONOMIEI ROMÂNEȘTI PRIN DIVERSE ORDONANȚE DISCRIMINATORII

Imediat după preluarea teritoriului Transilvaniei de nord-vest, propaganda maghiară a declanșat o campanie furibundă de denigrare a reformei agrare românești din 1921, pe care a taxat-o ca imorală, astfel că, în 25 iunie 1941, deputatul Incze Antal a cerut să se pună impozit dublu asupra imobilelor românești. De fapt, aceste afirmații injuste aveau rostul deghizat de a justifica noianul de dispoziții prin care românii din teritoriul cedat erau discriminați grav din punct de vedere economic: *Ordonanța nr. 9370/1940 – prin care se instituiau curatori la proprietățile părăsite sau nelucrate*, constatarea insuficienței lucrărilor fiind lăsată la bunul plac al organelor administrative; *Ordonanța nr. 1440/1941 – prin care se decreta nulitatea tuturor înstrăinărilor imobiliare efectuate de stat, județe și comune, precum și revizuirea tuturor averilor câștigate după 1 octombrie 1918 și, în unele cazuri, chiar și după data de 28 iulie 1914*; *Ordonanța nr. 1890/1941 și Ordonanța nr. 2790/1941 – prin care se revizuiu pășunile comunale atribuite prin reforma agrară din 1921*; *Ordonanța nr. 1461/1941 – revizuirea contractelor de exploatare silvică și arendare a terenurilor rurale*; *Ordonanța nr. 325/1941 – interzicerea tranzacțiilor imobiliare în zona de frontieră* (sub acest pretext, comunele românești, chiar îndepărtate de frontieră, au fost trecute în această zonă); același ordin prevedea și posibilitatea de a rechiziționa și închiria imobilele urbane cu chirii derizorii; *Ordonanța nr. 1630/1941 – preluarea fără indemnizație a concesiunilor privitoare la uleiuri minerale și gaz metan*; *Ordonanța nr. 2540/1941 – revizuirea autorizațiilor de exploatare a băilor și izvoarelor minerale* (pe baza acesteia, Ministerul Internelor putea ordona, în interes public, luarea în posesiune a băilor și instalațiilor, iar vilele, hotelurile și pensiunile din stațiunile balneare și climaterice urmau să fie închiriate forțat de administrația comunală; *Ordonanța nr. 6800/1940 – numirea de curatori la societățile de asigurare românești*, acestea fiind, astfel, obligate să fuzioneze cu societățile maghiare; *Ordonanța nr. 9930/1940 – revizuirea autorizațiilor de a face comerț etc.*; *Ordonanța nr. 690/1941 – prin care s-a dispus lichidarea și maghiarizarea cooperativelor din județele Bihor, Satu-Mare și Maramureș*.

În urma acestor reglementări legislative, autoritățile civile și militare maghiare au numit administratori, directori și funcționari unguri la întreprinderile românești, înlăturând vechile consilii de administrație, directorii și muncitorii români⁷⁸. Prin contrast, „în România Mare de ieri, ca și în România ciuntită de astăzi, ungurii s-au bucurat și se bucură de toate drepturile. Nici un funcționar ungur nu a fost îndepărtat din funcțiunea sa, în afară de aceia care au refuzat să depună jurământ de credință față de statul român”⁷⁹.

77. *Ibidem*, f. 182 – Emisiunea din 3 aprilie 1941; *Ibidem*, stud. cit., pp. 380–381, doc. 5.

78. *Ibidem*, f. 2–5, f. 80–81 (Emisiunea din 4–5 ian. și 11 sept. 1942); *Ibidem*, stud. cit., p. 381–383, doc. 6.

79. *doc. cit.*, f. 4. Pentru completarea imaginii despre acest fenomen, a se vedea și următoarele documente: A.M.R., fond cit., dos. nr. 1008, f. 80–81 (*Confiscarea de către guvernul maghiar dreptului de conducere la întreprinderile particulare prin Ordonanța nr. 7140/1941*); A.M.R., fond cit., dos. nr. 1038, f. 43–45 (emis. din 10–11 aug. 1941, 1 ian. 1942) – *Cum se desfășoară jaful legalizat împotriva averilor românești*; *Ibidem*, dos. nr. 1038 f. 52–53 (emis. din 11–12 aug., 26–27 sept. 1941) – *Ciudățenia motivării proceselor de revizuire a contractelor imobiliare*; *Ibidem*, dos. nr. 1038, f. 81–82 (17–18 aug. 1941) – *Statutulul romano-catolic din Ardeal și jaful împotriva averilor românești*, f. 138–140 (2 sept. 1941) – *Devastări de averi românești*;

5. SITUAȚIA BĂNCILOR ROMÂNEȘTI

În numai doi ani de ocupație, băncile românești din Ardeal – sprijinitoare tradiționale ale intereselor naționale – au fost aproape lichidate. Astfel, în urma unei verificări a organelor bancare de control din Budapesta, s-a ajuns la concluzia că majoritatea băncilor românești trebuie să fuzioneze din cauza lipsei fondurilor de rulment, activelor neînsemnate și neputinței lor „*de a-și îndeplini rostul economico-social, în cadrul intereselor generale ale statului*”⁸⁰. Totodată, puținelor bănci aflate cu o situație bună li s-au fixat impozite și taxe excesive, cu scopul mascat de a le îngreuna situația economico-financiară și a le face să capituleze (ori prin fuzionare, ori prin lichidare). Pentru a paraliza situația băncilor mai înfloritoare, acestea au fost impuse cu sarcini excesiv de grele: impozite numeroase, taxe de control, salariile comisarilor și diferite taxe ilegale.

Bilanțul, în urma controlului, era catastrofal: 12 bănci excedentare (cu un beneficiu de 73.000 pengő) și 18 bănci deficitare (cu 500.000 pengő). Din cele 16 bănci verificate de controlorii de la Budapesta trei au hotărât lichidarea, 8 au fost sfătuite să fuzioneze ori să lichideze. O sucursală locală a fost lichidată pe loc, două bănci au primit avertismente, deși una din ele era membră a Centralei Băncilor din Budapesta, astfel că se puteau considera pierdute pentru interesele naționale românești 16 bănci, printre care: *Casa Noastră* – Satu Mare, *Prima Casă de Economie* – Satu Mare, *Banca Învățătorilor Sătmăreni* – Satu Mare, *Casa de Păstrare Civilă „Harghita”* – Miercurea Ciuc, *Lăpușana* – Târgu Lăpuș, *Speranța* – Bistrița, *Banca Moșilor* – Huedin, *Victoria* – Gherla, *Banca Poporală și Minerva* – Dej, *Banca Voluntarilor* – Cluj, *Banca Meseriașilor Români* – Târgu Mureș, *Minerva* – Beclean. Membre ale Centralei Băncilor din Budapesta n-au fost admise decât 7 bănci: *Vlădeasa* din Huedin; *Maramureșana* din Sighet; *Aurora* din Năsăud; *Silvania* din Șimleu Silvaniei; *Rîureana* din Copalnic Mănăștur; *Țibleșeana* din Dej și *Concordia* din Gherla, dar cu excepția băncilor *Vlădeasa*, *Maramureșana* și *Aurora*, celelalte patru erau institute mărunte, cu capitaluri neînsemnate. În schimb, băncile consolidate și cu fonduri de rulment importante, nu numai că n-au fost admise membre, dar au fost și avertizate să fuzioneze ori să lichideze, iar unora li s-a interzis de a mai primi depuneri. La fel, sucursalele băncilor ale căror centrale au rămas în teritoriul României libere n-au primit autorizații de funcționare, fiind amenințate cu lichidarea lor definitivă, astfel că, pentru a paraliza orice viață economică românească în Transilvania de Nord, cele mai puternice bănci românești au fost lichidate sau silite să fuzioneze.

6. REGIMUL DUR APLICAT ROMÂNILOR CONCENTRAȚI ÎN TABERELE, COMPANIILE ȘI DETAȘAMENTELOR DE MUNCĂ

Taberele, companiile și detașamentele de muncă au constituit în cei patru ani de ocupație cea mai uzitată formă de restrângere a libertăților individuale, pauperizare economică, umilire și sleire fizică și morală a românilor din teritoriul cedat. Consulul român de la Oradea, Mihai Marina, observă, cu justețe, în finalul raportului său din 12 decembrie 1942 către Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe ad interim, că, „*pentru a masca toate acestea, guvernul maghiar recurge la formula serviciului militar, îi concentrează ca militari, îi ține într-un regim mai rău ca al prizonierilor de război, îi exploatează ca muncitori în condiții de sclavi și îi batjocorește ca oameni*”⁸¹.

A.M.R., *fond cit.*, dos. 1039, f. 118–119 (26 ian. 1942) – *Dispoziții de completare a ordonanței pentru legalizarea jafului împotriva averilor românești*, f. 258–261 (21 aug. 1943) – *Ofensiva guvernului maghiar împotriva cooperativelor românești*.

80. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1008, f. 205–208 (emisiunea din 24–25 mai, 14 sept. 1942) – vezi și C. Grad, V. Dărăban, *Propaganda prin radio...*, pp. 384–385, doc. 8; Notă: Datele pentru redactarea comentariului emisiunii au fost extrase din raportul inspectorului general Lucian Cioranu (9 mai 1942).

81. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1050, f. 407; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, pp. 566–570, doc. 23.

Pentru situația taberelor, companiilor și detașamentelor de muncă românești identificate în anii 1942 și 1943 – conform unor documente de arhivă⁸² – este relevantă o situație statistică selectivă, privitoare la numărul de ordine, localitatea de cantonare, efectivul și destinația muncii: **A. Tabere de muncă:** 1. Orosháza – jud. Békes (972 români din jud. Bihor și Năsăud, împărțiți în patru companii – canalizări); 2. Nagyszőlös – jud. Ugocsa (300 români din jud. Năsăud – carieră de piatră); 3. Odoreu – jud. Satu Mare (400 români din jud. Năsăud – calea ferată); 4. Miskolcz (2000 de români, majoritatea din Țara Oașului – fabrica de sticlă); 5. Cicirlău – jud. Satu Mare (400 români – calea ferată); 6. Surduc – jud. Sălaj (400 români – calea ferată); 7. Miskolcz (192 români din jud. Satu Mare – fabrica de cherestea); 8. Abruszfalva – jud. Csongrád (2500 români – canalizări); 9. Diosgyőr (200 români din jud. Satu Mare – exploatare forestieră); 10. Marghita – jud. Bihor (250 români din jud. Someș, Cluj și Năsăud – calea ferată); 11. Berettyóújfalu – jud. Bihor (1642 români din jud. Bihor, repartizați în 7 companii cu numerele 1999–2005); 12. Ajka – jud. Veszprém (250 români din jud. Bihor – mina de cărbuni); 13. Öregcsertő – jud. Pest (250 români din jud. Bihor – canalizări); 14. Litér – jud. Veszprém (240 români – calea ferată); **B. Companii de muncă:** 1). 1012 Elsőkőzpont – jud. Szeged, transferată de la Rahău (Rahiv) – fostul Maramureș cehoslovac (220 români din jud. Bihor); 2). 1015 Mesztegny – jud. Somogy (exploatarea forestieră); 3. –4). 1060 și 1064 Kardoskút – jud. Csongrád (400 români – canalizări-irigații); 5–7). 1045, 1013 și 1019 Petfürdő – jud. Veszprém; 8). 1046 Budapesta, str. Maglodi, nr. 17 (208 români – fabrica de bere); 9). 1056 Kalocsa – jud. Pest; 10–12). 1001, 1002 și 1004 Bácskertes – jud. Bácsbodrog (600 români – aerodrom); **C. Detașamentul de lucru** de la întreprinderea „Hungária” din Baia Mare.

În 1944 au mai fost identificate 3 companii românești de lucru: nr. 1019 din Ileanda, ce lucra la terasamentul căii ferate; nr. 2005 din Várpalota – jud. Veszprém și nr. 2006 Tarcál – jud. Veszprém.

Datorită condițiilor inumane de muncă și cazare la minele de cărbuni din Várpalota (Ungaria de vest) a izbucnit un început de revoltă a lucrătorilor din companiile de muncă românești și sârbești, în timpul căruia solidaritatea între companii a fost desăvârșită, obligând conducerea minelor, în urma unei anchete militare, să reducă programul de lucru de la 12 la 8 ore⁸³.

Regimul dur al acestor unități de muncă era unul din motivul cel mai des invocat de refugiați în declarațiile și plângerile lor adresate Comisiei de Ofițeri. Această „metodă” eficientă de provocare a exodului în masă a elementelor românești era exploatată cu abilitate de autoritățile maghiare. După ce românii erau chemați la centrele de concentrare pentru muncă, nu erau luați în evidență zile întregi și, prin urmare, nu primeau drepturile de încorporați, fiind ținuti în stare de tensiune continuă, sporită și de zvonurile lansate de plutonierii de administrație, în sensul că urmează să fie duși la minele din vestul Ungariei – locurile cele mai grele de muncă. Aceiași plutonieri îi sfătuiau pe cei chemați (mai în glumă, mai în serios) să plece în România înainte de a-și preda ordinele de chemare, deoarece, dacă vor fi prinși la frontieră, în acest caz, nu vor fi considerați dezertori, ci simpli infractori de drept comun⁸⁴.

Nici un procedeu de persecutare a elementului românesc nu era considerat imoral de către autorități. Astfel, printr-un decret din 6 decembrie 1943 – ziua numelui lui Horthy –, în Ungaria s-au amnistiat delictele militare, implicând, deci, și pe românii care au dezertat și au trecut în România. Cei care au crezut în bunăvoința neașteptată a autorităților maghiare și s-au întors – unii dintre ei stătuseră ascunși prin păduri și pretindeau că se întorceau din refugiu – erau imediat concentrați în unitățile de lucru maghiare, ajungând în situația pe care încercaseră s-o evite prin refugiu sau prin fugă⁸⁵.

Rapoartele Consulatului român din Oradea dezvăluie și alte metode administrative de discriminare a elementului etnic românesc. Astfel, în raportul din 9 aprilie 1943⁸⁶, adresat M.A.S. român, consulul

82. *Ibidem*, f. 398–407 (Raportul Consulatului Regal de la Oradea din 12 decembrie 1942, privind taberele și companiile de muncă românești din Ungaria – identificate în 1942) și f. 646 (Nota informativă din 26 iunie 1943 a Secției 2 Informații, privind taberele și companiile de muncă – identificate în 1943).

83. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 914, f. 65 – Nota informativă din 19 noiembrie 1943.

84. *Ibidem*.

85. *Ibidem*, f. 75 – Notă informativă din 14 ianuarie 1944.

86. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1174, f. 363–371; vezi și C. Grad, *Patru documente inedite despre situația românilor din circumscripția*

Mihai Marina detaliază un nou mijloc administrativ, scornit de autoritățile maghiare, în afară de taberele și companiile de muncă: rechiziționarea populației capabile de muncă pentru diverse exploatări (în speță, forestiere). Procedul era extrem de abil conceput, dând aparența unei munci libere și remunerate corespunzător, în realitate fiind vorba de muncă depusă prin constrângeri, prost remunerată, neacoperind cheltuielile efective și asemănându-se, astfel, prin multe caracteristici, cu regimul taberelor de muncă. Efectele acestei noi instituții administrative de constrângere, după aprecierea consulului, erau următoarele: 1. printr-o singură operație se dispunea atât de munca românilor, cât și de atelajele lor; 2. se obținea, prin remunerarea aparentă a muncii, o justificare formală în ochii opiniei publice; 3. pauperizarea elementului românesc prin sustragerea de la munca în propria gospodărie a oamenilor capabili de efort; 4. îmbogățirea nedreaptă a întreprinderilor vizate, prin însușirea diferenței de remunerație neacordată; 5. menținerea artificială a prețurilor la același nivel, datorită reducerii cheltuielilor de exploatare (salarizare sub plafonul minim). Astfel, în județul Maramureș au fost rechiziționați, numai în 18 zile (10–28 martie 1943), 528 români din Rozavlea, Sat Șugatag, Hârnicești, Giulești, Berbești și Strâmtura și duși să lucreze la exploatarea forestiere din Rahău (Rahó) și Vișeu de Sus, iar din județul Satu Mare au fost rechiziționați 420 de țărani români din Remetea, Culciu, Săcălășeni, Groși, Dănești, Făurești, Șișești, Cetățele și siliți să lucreze la exploatarea forestiere din Căvnic, Firiza și Blidari. Alți 247 de români și 2 maghiari din Coruia, Curtuiș și Berchezu Maghiar au fost duși la lucrări în hotarul comunei Coaș. Tot la exploatarea forestiere au fost rechiziționați mai mulți români (număr neprecizat) din Homorodu de Mijloc, Homorodu de Sus, Solduba și Medișă.

Din județul Sălaj au fost rechiziționați 142 de țărani români din Stârciu, Unimăt și Asuaju de Jos și duși la exploatarea forestiere de la Valea Neagră (lângă Firiza). Din plasa Crasna, prin ordonanța definitivă nr. 1044/1943 a prim-pretorului, 149 de țărani din localitățile Bănișor, Ban, Marin, Pericei, Hurez-Ponița, Cizer, Boian, Pria, Plesca, Sâg, Mal, Sârbi și Tusa au fost obligați să se prezinte la lucru în cariera de piatră aparținând întreprinzătorului Árpád János.

Din județul Bihor au fost rechiziționați 680 de țărani români din localitățile Nădar, Spinuș, Ciulești, Hăucești, Săliște, Gurbești, Sacalasău, Picleu, Țigănești de Criș, Brusturi și duși la exploatarea forestiere din munții Rezului (județul Sălaj). Au mai fost rechiziționați 80 de români din Borod și Cornățel și 120 de slovaci – nu se precizează localitățile – și duși la exploatarea forestiere din județul Trei Scaune. Pentru exploatarea forestiere din Luncșoara și Groșeni (județul Bihor) au fost rechiziționați 290 de țărani români din Borozel, Topa de Criș, Beznea (Delureni) și Cetea. Din localitățile Topa de Criș, Luncșoara, Aușeu, Groșeni, Tinăud, Gheghie, Săcădat, Săbolciu, Bălaia, Uileac, Picleu, Brusturi, Țigănești de Criș și Cuieșd au fost rechiziționați toți locuitorii români proprietari de atelaje pentru transportul lemnului la gările Vad și Tileagd.

Concluziile raportului relevă că oamenii rechiziționați erau obligați să lucreze cu sculele și atelajele proprii, impunându-li-se norme imposibil de îndeplinit. Date fiind condițiile de muncă îngrozitoare, aveau loc frecvente accidente – unele chiar mortale. În plus, salarizarea era mizerabilă și se plătea cu mare întârziere. În aceste condiții, mulți români refuzau să se prezinte la lucru, ignorând ordinele autorităților. În asemenea cazuri, autoritățile administrative recurgeau la ajutorul jandarmeriei, care lua măsurile cele mai drastice împotriva celor care nu se prezentau la lucru. Astfel, în Homorodu de Mijloc, 26 de țărani „recalcitrant” au fost legați 6 ore la butuc, în curtea primăriei.

Un alt raport, datat 7 iunie 1943⁸⁷, completează informațiile cuprinse în raportul din 9 aprilie 1943 al consulului Mihai Marina despre rechiziționările de oameni și atelaje în bazinul Băii Mari. Procedul curent era conscrierea de către notarii și primarii comunelor a oamenilor solicitați de inginerul Pintér de la Ocolul Silvic Baia Mare pentru a lucra la exploatarea forestiere din Ferneziu și de pe Valea Neagră. Deoarece sala-

consulară a Oradiei în anii 1943–1944, în *Crisia*, XIII, 1983, p. 304–308, doc. 1; Gh. Zaharia, L.Vajda, ș.a., *Rezistența ...*, p. 79–80.

87. .M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1174, f. 372–374; vezi și C. Grad, *Patru documente...*, p. 309–310, doc. 2.

rizarea era mult sub baremurile normale și condițiile de muncă foarte grele, majoritatea celor rechiziționați au refuzat să presteze asemenea muncă, declarând că preferă să plece pe front sau să fie concentrați în tabere de muncă.

La 14 octombrie 1943, consulul român de la Oradea înaintează un nou raport⁸⁸ către Mihai Antonescu, ministrul M.A.S., în care descrie starea de spirit a populației românești din circumscripția sa consulară (județele Bihor, Satu Mare, Sălaj și Maramureș). Starea de spirit dominantă este aceea de îngrijorare datorită: 1). risipirii speranțelor într-o apropiată eliberare, anunțată de unele posturi de radio clandestine (Radio „România Mare” – n.n.), în jurul datei de 30 august 1943; 2). creșterii greutăților de tot felul („*Impozite mari, rechizițiile de tot felul, golirea satelor de bărbați, amenzi multe își arată din ce în ce mai evident consecințele grave. Acțiunea de pauperizare, dirijată precis de oficialitatea maghiară, se adâncește și rezultatele încep să se vadă. Nu numai mizeria fizică este în creștere. Situația creată aici are repercusiuni grave și asupra stării sufletești a populației. În special, femeile simt povara situației.(...) Un eminent medic român de aici îmi confirmă cu îngrijorare neurastenizarea țăranilor noastre*” – notează, cu amărăciune, consulul). În finalul raportului, consulul își exprimă îngrijorarea, în numele românilor din circumscripția sa, că, în cazul unui conflict militar între România și Ungaria – inevitabil în perspectiva apropiatei rezolvări a problemei frontierelor – evenimentele sângeroase din toamna anului 1940 vor păli în fața unui nou val de asasinate în masă. Presimțirea sumbră a consulului Mihai Marina avea să fie confirmată, parțial, de masacrele săvârșite, exact un an mai târziu, de trupele maghiare în retragere, la Moisei și Sărmaș.

În 1944, pe măsură ce frontul se apropia de Carpați, autoritățile administrative maghiare au intensificat acțiunea de concentrare și rechiziționare a românilor din teritoriul cedat. Astfel, în Raportul nr. 2084 din 29 mai 1944⁸⁹, consulul de la Oradea informa M.A.S. român că românilor concentrați în companii de muncă din zona de fortificații Rahău (Rahiv) li se cereau documente foarte greu de procurat pentru a se întoarce la gospodăriile lor și, prin urmare, aceștia erau obligați, abuziv, să rămână, în continuare, în aceste unități de muncă.

Concentrarea masivă a românilor în companiile de lucru este ilustrată în Raportul 2107/1 iunie 1944⁹⁰ al consulului Mihai Marina către Eugen Filotti, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Budapesta: „*Se poate susține că localitățile românești au fost depopulate de bărbați utili, capabili de muncă, iar în comunele ungurești sau în cele cu populație mixtă, locuitorii unguri au rămas acasă, indiferent că au sau nu pământ, cu excepția a 6–10 persoane în unele comune. Ungurii au fost chemați, aproape în unanimitatea cazurilor, pentru a comanda companiile de lucru și a încadra pe români. Deci, cred că ar fi greșit să se susțină că se procedează, în materie de munci de «apărare națională», discriminatoriu față de români, în comparație cu populația maghiară, deoarece afirmația nu acoperă realitatea. În fond, este vorba de o acțiune întreprinsă împotriva populației românești, ceea ce dovedește și faptul că Guvernul trece peste interesele economiei naționale proprii și peste orice considerente...*”. Astfel, din zonele Baia Mare, Copalnic Mănăstur, Șomcuta, Jibou, centrele de incorporare Seini și Tășnad au recrutat – în afară de cei rechiziționați pentru exploatarea forestieră – în perioada 10–15 mai 1944, 6500 și, respectiv, 4000 de oameni, pe care i-au cazat la diferite ferme din jurul acestor centre de recrutare. În județul Bihor, din plasele Cefa și Salonta, au fost încorporați de centrul Berettyoujfalu, cca 3000 de români între 28 și 45 de ani, iar centrul de recrutare Marghita a concentrat și oameni de peste 45 de ani. Cele mai afectate comune din județul Bihor au fost: Tărian – 25 de

88. A.M.R., *fond cit.*, dos. 1171, f. 361–363; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, pp. 564–565, doc. 22.

89. A.M.R., *fond cit.*, dos. 1260, f. 126; C. Grad, *Patru documente...*, p. 314, doc. 4: *Muncitorii concentrați, care posedă terenuri de cultură ce reclamă prezența lor acasă, sunt invitați să producă certificate oficiale prevăzute cu avizul agronomului regional. Aceste certificate, în sensul ordinului, trebuie să sosească la comandamentul respectiv până la 15 iunie 1944. Dată fiind apropierea termenului și atitudinea autorităților permanent rău voitoare față de populația românească, este ușor de prevăzut că, deși sunt foarte mulți agricultori concentrați, reclamați acasă de interesele lor gospodărești, foarte puțini vor putea beneficia de prevederile ordinului de mai sus. (...) Cred că s-a contat, ca de obicei, pe cunoscutul sistem al pierderii termenelor, dublat de atitudinea ostilă a autorităților, de natură să antreneze decăderea de la orice beneficiu legal*”.

90. *Ibidem*, f. 122–125; C. Grad, *Patru documente...*, pp. 310–313, doc. 3.

oameni; Toboliu – 15; Ciuhoiu – 30; Cenaloș – 20; Sfârnaș – 16; Nojorid – 10; Tria – 15; Săbolciu – 100; Borozel – cca 100; Borod – 140; Valea Mare – 30; Cetea – 30; Topa – 25; Luncșoara – 120; Vad – au plecat și unguri; Ineu – 50; Chișirid – 45; Alparea – cca 50; Brusturi – cca 20; notariatul Brusturi (comunele Brusturi, Picleu, Orvișele, Păulești) – 150 de premilitari și fete; Oșorhei – 50; Chieru – 100; Săcădat – 90 etc.

Regimul în aceste tabere de muncă era deosebit de greu: condiții sanitare precare, foamete permanentă și batjocuri zilnice, care înfrângeau capacitatea de rezistență fizică și psihică a celor concentrați. Pentru a limita proporțiile depopulării forțate a localităților românești, consulul propune un acord între autoritățile române și cele maghiare, prin care să se stabilească lista nominală a celor concentrați și a celor scutiți din fiecare comună, cu consultarea de către notar a parohului român, care cunoștea cel mai bine realitățile comunei în cauză.

În *Nota specială*, întocmită de SSI la 7 iulie 1944⁹¹, se arată că Ungaria profita de situația ivită în legătură cu trimerile de oameni în Germania, aranjând în așa fel lucrurile – prin notarii din comune – încât să fie duși numai românii. Nici într-un caz nu este vorba de plecare benevolă, ci de muncă forțată. În acest mod, Ungaria își realiza, concomitent, trei obiective: 1). reducerea numerică, masivă, a elementului românesc din teritoriul cedat printr-o măsură prezentată drept impusă de necesitățile războiului; 2). demonstrație de loialitate față de Germania, căreia i se garanta, practic, adeziunea necondiționată în continuare; 3). responsabilitatea pentru această acțiune era transferată exclusiv germanilor: „*Probabil – evidențiază nota – autoritățile germane nu cunosc dedesubturile acestei generozități maghiare perfide*”. Este posibil ca germanii să nu fi cunoscut dedesubturile acestei acțiuni, dar nici nu-i interesau, în mod deosebit, asemenea „amănunte”. Pentru ei prezentau importanță numărul și plecarea ritmică a celor planificați pentru muncă „benevolă” în Germania. La începutul lunii iunie fuseseră deja expediate următoarele loturi: 4000 de români – din gara Bistrița; 1500 – din gara Reteag; 3000 – din gara Beclean; 4000 – din plasa Marghita; 6000 – din Cercul de recrutare Seini. „*Urmare a acestor stări de lucruri, în sânul populației române din Ardealului de Nord, se înregistrează o oarecare nemulțumire împotriva germanilor*”⁹². Eugen Cristescu, directorul general al SSI, propunea, în *Nota însoțitoare* la precedentul document (6 iulie 1944)⁹³, următoarele măsuri de răspuns: 1). sesizarea autorităților germane despre noua metodă de reducere a elementului etnic românesc; 2). demersuri diplomatice și măsuri de retorsiune față de ungurii din România; 3). sensibilizarea opiniei publice internaționale prin presă și radio.

În *Nota informativă* din 30 iunie 1944⁹⁴, atmosfera din teritoriul ocupat era mai exact surprinsă, arătându-se că populația română și maghiară din Cluj, deopotrivă, era nemulțumită și îngrijorată din cauza atitudinii abuzive și agresive a trupelor germane de ocupație, care rechiziționau tot, cumpărând, în același timp, en gros, toate alimentele de pe piață. Se comit – evidențiază nota -, aproape zilnic, silnicii și chiar furturi, mai ales în zonele unde erau cantonate trupe aduse din Ucraina și Crimeea. Etnicii români (bărbați și femei) erau transportați zilnic în Germania pentru lucru, iar în rândurile populației au fost răspândite manifeste comuniste care îndemneau la revoltă.

La sfârșitul prezentării conținutului activității desfășurate de Delegatul român pe lângă Comisia de Ofițeri din Cluj, se pune firească întrebare dacă reclamațiile înaintate respectivei comisii au avut rezultate care să justifice efortul și încrederea investite în ele. Trebuie să arătăm că, așa cum evidențiază documentele de epocă și lucrările ulterioare consacrate temei⁹⁵, rezultatele practice, transpuse în modificările de trata-

91. *Ibidem*, f. 172–180; C. Grad, *Reclamațiile românești...*, pp. 570–573, doc. 24.

92. Expresia „oarecare” este un eufemism, pentru a nu alimenta suspiciunea celor care erau încă aliați ai României.

93. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1260, f. 169–170.

94. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 1174, f. 253.

95. A.M.R., *fond cit.*, dos. nr. 914, intitulat *Atrocitățile comise de unguri în Ardeal (1940–1945)*, întocmit de Secția 2 Informații – Biroul 1 Contrainformații. Dosarul cuprinde cea mai vastă documentație referitoare la problematica plângerilor și reclamațiilor românești: 1). *Studiul documentar asupra atrocităților comise de unguri față de populația română pe timpul de la 1940–1945* (f. 1–18); 2). Tabel – sinteză cu atrocitățile comise, în care sunt enumerate toate localitățile unde au avut loc masacre,

ment aplicate românilor de ocupant, au fost mai mult decât modeste. Și nu din vina părții române, ci din cauza consecvenței și perseverenței, demne de o cauză mai bună, cu care autoritățile maghiare relau și diversificau metodele „consacrate” de tratare a românilor, într-o încercare disperată de a modifica realitățile etnice și istorice din teritoriul ocupat, prin diverse mașinațiuni politice, diplomatice și administrative.

Referitor la atitudinea părții române față de tratamentul aplicat românilor din teritoriul cedat, Ion Antonescu era partizanul unor măsuri dure de răspuns (*retorsiuni*), astfel: „Pentru fiecare român omorât pentru spionaj, se va omori un ungur pentru același delic⁹⁶”; „Dacă ungurii fac represalii, pentru fiecare român îndepărtat se vor scoate doi unguri, fiindcă ei au mai multe interese economice la noi, decât noi la ei. Nu se poate face act de slăbiciune, admițând ca Legația ungară să ne impună anumite persoane în industria de război⁹⁷”; „M.St.M. să pregătească represalii: concentrarea unui număr egal de unguri; tratament similar; muncă de ocnaș; nu vor fi luați din ungurii săraci, ci din cei înstăriți⁹⁸”.

În documentul din 19 iunie 1944, intitulat *Notă asupra situației românilor din Transilvania de Nord*⁹⁹, Secția a 2-a Informații a M.St.M. român semnalează că nimic nu s-a schimbat în atitudinea guvernului maghiar, în pofida tuturor intervențiilor române, ba, mai mult, în vara anului 1944, acesta „a dezlănțuit o nouă campanie de prigoană împotriva elementului românesc, campanie ce pare a lua proporții îngrijorătoare, cu atât mai mult cu cât comandamentul de ocupație german nu intervine cu nimic în favoarea românilor din Transilvania de Nord¹⁰⁰”. Obligat de împrejurări, guvernul român a recurs la contramăsuri, cu grija de a notifica, întotdeauna, Comisiei, că acestea constituie retorsiuni la măsurile aplicate de guvernul horthyst și că vor înceta imediat ce partea maghiară va renunța la măsurile respective. În acest sens, s-a înființat în 1944, pe lângă Ministerul Afacerilor Străine, și o Comisie de Represalii. De notat că măsurile de retorsiune au fost aplicate de guvernul român cu reținere și în proporție redusă, raportate la măsurile luate de autoritățile maghiare. Astfel, la măsura maghiară de rechiziționare, între anii 1940–1943, a cca 80.000 de vite din teritoriul cedat, plătite la prețuri derizorii, partea română a dat o dispoziție de retorsiune, în urma căreia s-au rechiziționat cca 3.500 vite de la populația maghiară¹⁰¹.

În cazul nerecunoașterii de către guvernul maghiar a gradelor de ofițer și subofițer de rezervă obținute de români înainte de 30 august 1940, urmată de concentrarea acestora – cu gradul de soldat – în detașamentele de muncă, la intervențiile repetate ale părții române, guvernul maghiar a decis să recunoască, succesiv, gradele obținute anterior, după absolvirea unui curs de 6 săptămâni (75 de ofițeri și subofițeri români și-au recăpătat, astfel, gradul dintr-un număr de cca 2.200 de cazuri, deci, ceva peste 3%). În urma dispoziției date de Ion Antonescu, M.St.M. a dispus verificarea cunoștințelor militare ale ofițerilor și subofițerilor de rezervă maghiari din armata română (586 ofițeri și 846 subofițeri). Măsura de verificare a început în august 1943 și s-a sistat în ianuarie 1944¹⁰². În același document se arată că, față de fixările de domiciliu forțate, internările în lagăre, arestările și schingiuirile intelectualilor și fruntașilor români etc.

abuzuri, expulzări, precum și autorii faptelor incriminate (f. 19–62); 3). reclamațiile propriu-zise, note și rapoarte informative referitoare la acestea (cca 300 de file); 4). Dare de seamă și tabel asupra reclamațiilor românești înaintate în 1942 și 1943 (f. 149–160); Alte dosare cu reclamații și plângeri dispare: A.M.R., fond cit., dos. nr. 1072, 1171, 1172, 1260 etc.; Documentarul *Patru ani de stăpânire maghiară în Ardealul de Nord*; Lucrări: *Al doilea război mondial. Transilvania și aranjamentele europene. 1940–1944* (activitatea Comisiei Altenburg – Roggeri), V. Pușcaș, ed., Centrul de Studii Transilvănene. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995; P. Abrudan, M. Racovițan, *Transilvania. Documente istorice*, Ed. Țara Noastră, București, 1991; C. Grad, *Aspecte ale ocupației fascisto-horthyste în nord-vestul Transilvaniei (1940–1941)*, în *Acta MP*, IV, 1980, pp. 645–651; Idem, *Consecințele și învățămintele Dictatului de la Viena în lumina unor documente inedite: 1). Reclamațiile românești adresate Comisiei de Ofițeri din Cluj*, în *Acta MP*, IX, 1985, pp. 533–574; Idem, *Patru documente inedite despre situația românilor din circumscripția consulară a Oradiei în anii 1943–1944*, în *Crisia*, XIII, 1983, pp. 301–314.

96. A.N.I.C., fond P.C.M., dos. 352/1942, f. 342 – cf. *Mareșal Ion Antonescu: Rezoluții ...*, p. 342.

97. *Ibidem*, dos. 103/1944, f. 19 – cf. *op. cit.*, p. 243.

98. *Ibidem*, dos. 1276/1942–1943, vol. I, f. 225 – cf. *op. cit.*, p. 179.

99. A.M.R., fond cit., dos. nr. 1260, f. 128–139.

100. *Ibidem*, f. 129.

101. *Ibidem*, f. 133–134.

102. *Ibidem*, f. 136.

– săvârșite de autoritățile maghiare, sub diferite pretexte imaginare -, autoritățile române n-au luat măsuri similare¹⁰³, excluzând, bineînțeles, cazurile flagrante de șovinism antiromânesc, săvârșite de unii maghiari din România¹⁰⁴.

Cu toată moderația de care a dat dovadă partea română în aplicarea retorsiunilor, se pare, totuși, că acestea au fost singurele contramăsuri relativ eficiente, care – în toate cazurile când s-a recurs la ele – au „convins” autoritățile maghiare să-și domolească zelul „reformator” în teritoriul românesc cedat prin al 2-lea Arbitraj de la Viena.

Dacă rezultatele practice imediate ale acestor reclamații au fost modeste, nu același lucru se poate spune și despre valoarea lor politică, juridică, istorico-documentară și morală. Ea a fost și este indiscutabilă, demonstrând, fără putință de tăgadă, că singura cale de rezolvare a problemei teritoriului vremelnic cedat rămânea lupta armată, fără nici un fel de menajamente, până la victoria finală. Actul de la 23 august 1944, urmat de eliberarea cu mari jertfe de sânge a întregii Transilvanii cedate (inclusiv participarea României, în continuare, la războiul antihitlerist pentru a-și răscumpăra greșeala campaniei din Est), confirmă deplin această idee.

ABREVIERI:

Acta MP – Acta Musei Porolissensis
A.M.R. – Arhivele Militare Române
A.M.A.E. – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe/ Străine
A.N.I.C. – Arhivele Naționale Istorice Centrale București
M.A.E./M.A.S. – Ministerul Afacerilor Externe /Străine
M.A.I. sau M.I.) – Ministerul Afacerilor Interne
M.Ap.N. – Ministerul Apărării Naționale
M.St.M – Marele Stat Major
P.C.M. – Președinția Consiliului de Miniștri
S.S.I. – Serviciul Secret de Informații

103. *Ibidem*, f. 131.

104. *Ibidem*.